

224528

L. hung.

301.

47

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

g. hung
357

376/f

A' TUDOMÁNYOS
GYÜJTEMÉNYBŐL
KIHAGYATOTT
KÉT DARAB
ÉRTÉKEZÉS.

I.)
PENNA-HÁBORÚ,
NEMZETI NYELVÜNK' DOLGÁBAN.

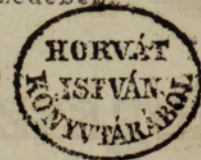
II.)
A' PATAKI COLLEGIUMRÓL
TETT
TUDÓSÍTÁS' MEGVÍSGÁLÁSA.

A' Tudós Közönség' ítélettétele alá
bocsátatik:

Nyomtatott NEM-F

A' mi Publicumunk nem szokhatik a' Recenziókhoz, 's a' tollcsatáktól irtózik, 's azt nagyon lehet sajnálnunk. Egy szer sem teheti gondosabbakká Dolgosainkat, mint az igazságos, 's olykor éles, csípős Recenziók, (bizonyosan a' Recenziók' Recenziói is,) 's a' homályban álló dolgok soha sem jutnak inkább tiszta fényre, mint midőn Íróinkat a' vizsgálat alatt, az ellenmondás tüze ingerli.

Kazinczy Ferencz,
a' Márton Catechismus Recensenseinek
adott feleleteknek elejébe írt Beszédében

224.528

Steph. Haláshy.
1824.
m

I.)

PENNA-HÁBORÚ,
NEMZETI NYELVÜNK' DOLGÁBANN.

ÍRTA

BEREGSZÁSZI NAGY PÁL.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

M. G. TELEKI JÓSEF ÚR ÍTÉLETE E MUN-
KÁRÓL.

Ezen munka egész formájára nézve nem
eggyébb, hanem a' Tudós Szerző Dissertatioja de vocabulorum Derivatio-
ne ac formatione in lingua ma-
gyarika Kazinczy Ferencz által írott és
Tud. Gyűjteményünkbe iktatott Vi'sgálá-
sának Antikritikája. Ha pedig nem akar-
juk hogy Tudományos Gyűjteményünk
tsupa antikritikákból álljon, és ezeknek
mindég gyűlöletes előadások által olva-
sóink elidegenedjenek, az illyen több
ívekre kiterjedett efféle munkákat nem
vehetjük fel. Mivel mindazáltal ezen mun-
kába sok derék, helyes és új filologiai
megjegyzések taláztatnak, mellyektől olva-
sóinkat megfosztani kár volna, arra néz-
ve talám jó lenne a' T. Szerzőt arra bírni
hogy azt megrövidítse, vagy pedig a' mi
még talám jobb volna, azt egy filologiai

értekezés formájába öntse, melly által az
állandóbb betset nyerne, sok tsupán a'
T. Szerző 's Visszsgálója személyét illető ész-
revételektől és némelly elmésségektől, —
mint p. o. 6. l. 5. sor: hogy akármelly
tököfalkónak oda illenék a' fejére.
12. l. 18. sor: Én e' sorokat olvasván
a' fülemhez kaptam 's megtapogat-
tam ha nem hosszú é? nem szőrös
é? 'sa't. mellyek a' tudományos előadás-
ban olly nagyon szükséges jó izléssel
nem férnek össze, megtisztulna; mi pe-
dig az említett vizsgálásnak, melly itt szin-
te szóról szóra előfordúl, másodszori ki-
nyomtatásától megmentetnénk.

G. Teleki Jó'sef.

Az én Értekezésem, mellyet a' szóknak
származássokról hazafiúi buzgóságból, Pes-
ten üres óráimban, írtam, még alig kerü-
le ki a' nyomtató-sajtó alól 1815-ben, 's
már azért nekem hadat izent egy szentelt
Vitéz, Tek. Kazinczy Ferencz Úr, az a'
K. F. Úr pedig a' kinek fáradhatatlan szor-
galmatossága Nyelvünk tsínosgatására 's
Literaturánk előmozdítására nézve or-
szág-szerte esmeretes; és az első tsaták
ugyan azon esztendőben a' Rákos mezeje
mellett meg is estek köztünk.

Minthogy pedig ezen Háború tulaj-
donképpen Nemzeti Nyelvünknek a' Há-
borúja, és én tsak Bajnok vagyok a' mi-
tsodás vagyok: azért én kötelességemnek
tartom számot adni a' Tudós Magyar Kö-
zönségnek arról hogy mint viseltem ma-

gamat az említett Tsatákban a). A' Had-izenet, 's véletlen megtámadtatásom tehát, némelly arra tett jegyzéseimmel egygyütt, ímé ez: „Különös bizodalomú drága nagy jó Uram Professzor Úr, nagy tekintetű barátom! A' legszívesebb köszönettel vettem az Úrnak ajándékát a' Philologiai Értekezést. Nagy része annak egyenesen nekem szöll. Köszönöm azt is. Én szívesen tanúlok a' hol van mit tanulni. Ott szívesen fogadom az Urat mesteremnek a' hol az Úr előttem a' Keleti nyelvek természetét fejtegeti. De engedje az Úr mondanom, hogy az Úr magyarul úgy nem tud, a' hogy azt nem tudtamíg az elmúlt April. 18-dikán nekem kelle megmagyaráznom, hogy kitsoda Baróti Szabó Dávid, és kitsoda Pápay Sámuel, kiknek az Úr, a' mint solennissime protestált hogy azt nem tsintalan ironiából, hanem való hangon mondja, mind addig híreket sem hallotta b). Az Úr ben-

a) Ha a' békáknak, 's egereknek az ő har-
tzok megérdemlette a' leírást (Homér-
ban) hát ez hogy ne érdemlené azt meg?

b) Baróti Sz. Dávid Urat én hírében régen
esmerem (a' Bartzafalvival pedig laktam
is egy szobában Patakon kis Deák ko-

nünket azért tart tudatlanoknak, mert mi
történik a' nyelvvel meg sem álmodja, 's

romban); és már ez előtt mintegy 40
esztendővel könyv-nélkül is tudtam né-
melly verseit, 's belőlök tanultam meg
hogy Píber nevű Úr is van Hazánkban.
És így róla nem mondhattam, de nem
is mondtam, hogy hírét sem hallottam.
Hanem már a' másik Úrra nézve, szé-
gyen nem szégyen, megvallom hogy úgy
vált a' dolog; mert midőn az akkor je-
len volt Tudósok 's Literátorok, Pesten
egygy Úrnál, emlegetnék előttem egy-
más-közt annak érdemes nevét, én azt
kértem: kitsoda az a' Pápay Sámuel?
De meg is lakolék ám értte! Mert T. K.
F. Úr igen jelentős hangon így felele-
rá: az Istenért! 's hát ugyan hogy me-
ri magát a' nyelv dolgába ártani ha még
csak azt sem tudja hogy kitsoda Pápay
Sámuel. Én, ez érdemlett feddésre csak
elpirúltam, és fejemre mutatván így
szóltam: én innen szoktam írni,
's azzal elhálgattam. Így lévén a' dolog,
itt a' Tek. K. F. Úr állítassa azt teszi,
hogy én tellyességgel nem tudok
magyarul; és én azt még addig nem
tudtam, hogy tellyességgel nem
tudok, míg Tek. K. F. Úr azt is így
meg nem magyarázá, 's e' képpen ér-
tésemre nem adá.

nem enged rést azon gondolatnak hogy a' dolog másként is lehet mint az Úrkép-zeli (én csak a' nyelv törvényei szerént képzelem).

Midőn az Úr Prof. Úr az elkészült 13 ívet nekem Bétsbe menetelemkor útra adta c), megtekintém az első lapokat, 's látam, (talán csak gyanítottam) mi lesz az egész Könyvben. — De ezek az Úrnak mind nagy megátalkodásnak, vagy kevélységnek fognak látszani; a' „digit monstrarier!!! (ez Elő-beszédemből van kiharapva), 'S mit mond osztán az Úr, ha p. o. az évre azt mondom, hogy a' Debretzenyi Hymnáriomban a' Sz. Katalin életében pag. 10. lin. 19. ez áll: olly minth mykoron vólna ymár tyzenharmad ewy leanzo 's a' t. Igaz hogy az Úr azt mondja, hogy, quantum equidem scio, antiquiores hoc non fecerunt. De ha az Úr úgy akarna tanulni tőlünk, mint mi akarunk mindentől a' ki taníthat, most az Úrnak nem kellett vólna ezen cautelával védelmezgetni magát. — Illyen meg-

- *) Híjában mondtam hogy még nem kész; most nyomtatják 's a' t. mert azt a' mi már akkor készen vólt, a' sürgetésre csak ugyan oda kellett adnom.

tévedés az is a' mit az Úr lap. VII. a' fajtalanra 's esztelenre mond. Hiszem a' fajtalan nem a' fajtól hanem a' fajas-tól, az esztelen nem az ész-től hanem az eszes-től jó, mint a' kedvetlen jó nem a' kedv-től hanem a' kedves-től. De hát az irgalmatosság mint keverhet az Úrnak epét, ha a' szorgalmatosság és kellemetesség talán azt nem keveri? (keyer). — Én ugyan egyiket sem tartom szép írásban illőnek, mert kész az irgalom, szorgalom, kellem, és a' figyelmetesség helyébe a' figyelem. De az a' bálvány, a' mellynek tisztelére bennünket, kik jobb Istent ismérünk, az Úr vissza vonni akarna, az usus, ezeket a' szörnyetégeket jóknak kiáltja. — A' könny mellett mi hartzol, úgy látszik, azt az Úr nem is álmodja. Higyjen nekem az Úr, édes barátom, annak, a' ki magát a' nyelv dolgába ártja, egyebet is kell tanulni mint a' Keleti nyelveket.

Én úgy készülök hogy az Úrnak nyomtatott válaszbán fogok felelni, mi helyt sürgetőbb dolgaimon általesem. Igen jól esett, hogy az Úr ezt az értekezést nyomtattatta. A' Nyelvrontók látni fogják milyen a' Nyelvtanító; mert eddig

ugyan a' Grammatica 's az Abhandlung és ez a' Dissertatio elégtelen arra, hogy ösvényeinkről az Úr ösvényére vonjon. Abban véti el nevezetesen a' dolgot az Úr Prof. Úr is, hogy nem figyelmez arra hogy némelly szó és szóllás nem a' köz-népnek való. — De én régen túl vagyok azon hogy azt higgyem hogy minden mon-dást minden megértsen, 's hogy az Úr Prof. Úr velünk perel azon nem tsudálko-zom. Az Úr ártatlan lelkét reá szedték a' tsintalanok, ravaszok és eggyűgyük. Be-tsületemre mondom az Úrnak Prof. Úr-nak, hogy eggyike azt nekem megsúgta.

Azonban méltóztassék az Úr Prof. Úr elhitetve lenni az eránt, hogy én az Úr-nak személljét hamisság nélkül szeretem, valamint első isméretségem ólta szeret-tem; és hogy válaszm nem lesz gorom-ba expostulatio, ha arra juthatok, hogy azt munkába vehessem. — István ötsém-mel szólltam a' Pataki Examenben. Azt felelte hogy nints olly Bíró a' kinek elíté-lése alá ne eressze a' kérdést, 's tsudálko-zik rajta hogy az Úr ötet igazságtalannak tartja 's a' t. — Maradok szíves tisztelettel az Úrnak Prof. Úrnak, Széphalom Jul. 15. 1815. alázatos szolgája Kazinczy Ferencz,

Széphalom August. 28-dikán 1815. G* D** J** nem vitte fel Bétsi útja alatt Pestre azon tsomómat, mellybe ezt tet-tem vólt, mert a' tsomó későn ment oda. És így történt hogy azt illy késő küldöm. István ötsém-mel újra szóllék. Neheztel ha előhozom. Legyen meggyőzve az Úr Prof. Úr, hogy a' mi Philologiai tsatázá-sunk engemet az Úr eránt soha el nem hi-degít. Jobb érzésű ember a' tudom-ver-sengés által tűzbe nem engedi hozatni magát Antagonisztája ellen.

* * *

En ezen megtámadtatásomban így vé-delmezgettem magamat: Tekintetes Úr, drága jóakaró Uram! Vettem a' Tek. Úr betses levelét. — Sajnálom valóban, hog-a' mit én Dissertatiómban közönségesen mondtam, azt a' Tek. Úr olly igen ma-gára veheti, és vette is, a' mint leveléből látom, mellyből ollyat is tanulék ki a' mit még eddig nem tudtam d).

-
- d) Nem tudtam p. o. 1.) hogy Tek. K. F. Úr olly igen keveset sejt az Etymológiához, 2.) hogy ki tsinálta az ákháztzgyerke-ket, 's több e' féléket, 3.) ki rentotta el a' könyüt.

Fegyvert sen ellenem a' Tek. Úr; nem csak, hanem már jól rám is ütögete. De én erre csak azt mondom ama' legnagyobb Bölts utánn: vagy igaz a' mit mondtam (írtam) vagy nem. Ha nem igaz mutasd meg; ha igaz, miért versz? Az említett tizenharmadévi leányzó nem ellenem, hanem mellettem van a' Sz. Katalin életében. Mert hiszen éppen azt mondom én, hogy az év szóval ma is úgy élnek, az i vagy nn Particulával össze téve, harmadévi, negyedévi, ötödévi 'sa't; harmadévenn, negyed évenn, ötöd évenn; nem pedig magánosan így: év, évek, mint p. o. egy év, tíz évek, húsz évek 'sa't. — A' fajtalant, esztelent, kedvetlent, a' fajtól, észtől, kedvtől jöni mondani, nem megtévedés, a' mint a' Tek. Úr állítja; de a' fajas-tól, eszes-től kedves-től jöni tartani, valóságos tévelygés. Mert e' szerint lenne: fajastalan, eszestelen, kedvestelen. De illyeket nem esmer magyar nyelvünk, az én tudtomra. — Az az usus a' mellyről én szólok Dissertatióm legutólsó szakaszában, egy olyan Bálvány, melly előtt kéntelenek vagyunk térdet hajtani; ne hogy Eretnekek legyünk.

„A' könny mellett mi hartzol, úgy

látszik, azt az Úr nem is álmodja.“ Az igaz. De mi hartzolhasson is mellette, azt, megvallom, még vigyázva sem gondolhatom, míg reá meg nem tanítatom. „A' ki magát, mondja a' Tek. Úr, a' Nyelv dolgába ártja, annak egyebet is kell tanulni, mint a' keleti nyelveket.“ Én úgy tartom, hogy Nyelvünknek a' tulajdonságait magából a' Nyelvből, annak gondos vizsgálása 's szorgalmatos tanulása által, a' Keleti nyelveknek segítségekkel ki lehet tanulni; sőt éppen csak úgy lehet. — Ha az én három munkáim, ú. m. a' Grammatika, az Abhandlung, 's a' Dissertatio elégtelenek is arra, a' mint a' Tek. Úr állítja, hogy a' Nyelvrontókat az ő ösvényeikről elvonják 's az enyévre térítték; de azt, talán-tán csak megengedi a' Tek. Úr, hogy belőlök, Nyelvünknek természetéről 's különös tulajdonságairól, azok is csak tanulhatnak valamitskét, ha akarnak.

„Az Úr ártatlan lelkét reá szedték a' tsintalanok, ravaszok, és eggyűgyük. Be-tsületemre mondom hogy eggyike azt nekem megsugta.“ Én ezt, ha sügás nem volna, helytelen gyanúságnak mondanám: így pedig rút hazugságnak mondom. Mert az ollyas tsintalanokról és

nem tudok semmit; hanem a' mit írtam, tulajdon meggyőződésemből írtam. És így nem engem szedtek rá azok, hanem a' Tek. Urat az, a' ki azon hazugságot sugta. Egyébaránt emberek vagyunk. Ki írhatna minden tekintetben tökéletes munkát! Én legalább tudva nem hibáztam. Hogyha tudatlanságból megesett, akárki győzőn meg róla, köszönettel veszem, 's megjobbítani igyekezem.

Különös az, hogy a' Tek. Úr engem, a' mint írja, ott szívesen fogad mesterének, a' hol előtte a' keleti nyelvek természetét fejtegetem,; ott pedig, a' hol a' magyar Nyelvét fejtegetem megvét. Mert hiszen, sok vizsgálásom 's tanulásom után tsak jobban kell értenem anyai nyelvemet, de valósággal jobban is értem azt ezerszer, akárhogy ítél rólam a' Tek. Úr, mint a' Keletieket. Köszönöm a' Tek. Úrnak, hogy dolgomban Tek. Kazinczy István Úrral szóllott 's a' t. Többire magamat jó indulatba ajánlván egész tisztelettel vagyok a' Tek. Úrnak drága jóakaró Uramnak Pestenn Sept. 9. 1815. alázatos szolgálja Bereszászi Pál.

* * *

Második megtámadtatásom, vagy inkább 3-dik; mert a' legelső még April. 18-dikán megtörtént, ez: Széphalom Sept. 18. 1815. Különös bizodalomú drága jó Uram, Professor Úr! Sok bajok között talált az Úrnak Prof. Úrnak hozzám Sept. 9-dikén írt válasza. Lehetetlen reá hosszasán felelnem. De abban nints semmi kár. Én nyomtatás alá küldendő feleletemet előbb közleni fogom az Úrral Prof. Úrral, hogy ha megtévedésemet (mellyre miért ne juthatnék én is) felfedezendő az Úr Prof. Úr e), kitérülhessem a' mit hibásan írtam 's általam a' vétkek ne terjeszthessenek (terjesztethessenek). 'S ezen teendő lépésem az Úrral Prof. Úrral látathatja, hogy az audaculusok makatsok é' vitégatni hypothezeiket (hypothesiseiket) ad interencionem, vagy az igazat keresik, 's megnyugtathatja az eránt, hogy én az Úrral Prof. Úrral gorombán 's parasztul ánni nem fogok; noha a' villongás he-

e) Én Jul. 15-dikén még tellyességgel nem érttettem a' magyar nyelvet; 's már Sept. 18-dikán Bíró lehetek abban, 's e' szerént vagyok is. Nagy szerent e! A' régi Pünköstre emlékeztet.

resség nélkül nem igen esik meg, a' mit az Úr Prof. Úr magán is tapasztolhata.

Nem az én hibám az hogy én magamra veszem a' mit az Úr Prof. Úr közönségesen mond. Hamis Verseghismus ez az állítás. Kazinczy Ferenczet nem a' K. F. név teszi (suspicio si quis errabit sua, et rapiet ad se, quod erat commune omnium, stulte nudabit animi conscientiam, Phaeder f). Az Úr Prof. Úr engem meg nem neveze, de a' mit én állítok, tanítok, azt tzáfolgatta g), és az eránt irkálgatta a' leveleket, mellyek közzül egyet én tulajdon szemeimmel olvastam, hogy a' Nyelvrontók mint dühödnek h); 's melly kárt tesznek. Illő lesz megmutatnom, kik a'

f) Úgy vólt hogy én is felhozzam ezt válszom elein Phaederből, mert oda igen illet vólna; de még is propter certum quoniam, tsak nem tselekedtem.

g) Tzáfolgattam mind azt, a' nagygyából, a' mit helytelennek, 's Nyelvünk törvényeivel és az Etymologia regulájival ellenkezőnek láttam, arra nem ügyelvén, 's nem is tudván, hogy ki tanította azt, ki nem.

h) Írtam egyet, jut eszembe; de fogadni mernék, hogy nintsen ez benne: mint dühödnek.

nyelvrontók a' szónak való értelmében; mert én a' nevet nem rettegem (retteg nem intransitivum?) Igen is, én nyelvrontó akarok lenni, 's tudva vágyok az, hogy a' nyelvet építhessem (ha az Áts tsapé sinór szerént ki nem faragja a' fákat, hogy építhet szép házat?). Vannak nyelvrontók (fájdalom!) azt tagadni nem lehet (nem biz azt); Bartzafalvi is az vólt, de Bartzafalvi néha épített is (az tagadhatatlan), 's én ugyan áldást mondok fejére a' hol azt tevő (de ki ne is mondana). Dugonits is ronta. De a' Puristák egész seregében nints tiszteletesebb név mint a' jó Öregé, 's ezer botlásáért elég pótolék tíz nem botlása.

Az Úr Prof. Úr nem látszik tudni, vagy akarva felejt (hát nem feledt?) hogy egy a' nyelv, de az hely 's a' szólló' nyelve nem egy nyelv. Az Úr a' nyelvet az Empiria dolgának tekinti (nem egészen), — de mi a' Criticismusénak (főképen én is); az Úr Prof. Úr a' nyelv dolgaiban a' szólast tiszteli; mi azt is, egyebet is (éppen úgy én is; bizonyítja Dissertatióm utolsó Szakassza). 'S az év és kor nem jó az Úrnak, mert az absolute soha sem mondatott. Még az általam citált Sz. Katalin

élete is az Úr mellett szóll, mert előtte van a' tizenhárom, 's benne a' Suffixum (éppen nem Suffixum ott az i). Nekünk az semmi ok (már a' más!) 's mi tudjuk, hogy Homér is mások is tsináltak szókat (én pedig unszólom is arra Íróinkat az említett Szakaszbán), 's Plautus (nem Plautusz?) Horátz, Virgil, Lucrétz, és a' peregrinus transmarinus Propertz, kiket az Úr Prof. Úr talán tsak nem tart Nyelvrontóknak, az én értelmemben való Nyelvrontók voltak. Az ötsém Kazinczy István 's a' t. . . . Maradok szíves tisztelettel ha mint írók egymást vagdaljuk is, az Úrnak Prof. Úrnak alázatos szolgálja Kazinczy Ferencz.

* * *

Ezen megtámadtatásom, 's tsatázás után fegyver-nyugvás lőn. Én az akkori állásomat Rákos mezejénél meg nem tartatván, a' Dunától vissza vontam magamat Nap-kelet felé egészen a' Bereg Vármegyei Erdőségbe, és Beregszásztól nem messze egy szép Szőlő-hegy alatt, a' Basa vize partján kies helyenn megállapodván, vártam napról napra, tsendesen, minden ingerkedés nélkül, mint magát e' Háború-

ban tsak defensive viselő Fél, a' megígért utolsó megtámadtatást; a' melly végre osztán a' mult őszön tsakugyan meg is történék; és pedig úgy, a' mint az a' Tudományos Gyűjtemény XII-dik Kötetjében (lap 87 — 103.) hitelesen leírva 's kihirdetve vagyon. — Már e' Megtámadást igen hevesen kezdte, tüzesen folytatta, 's hajtotta végre a' Vitéz Bajnokom (Antagonisztám); sokkal hevesebben és tüze-
sebben mint az elsőbbeket. Egy szóval eleitől fogva mind végig úgy viselte magát, mint illik egy Vitézhez magát viselni az elválasztó ütközetben. És hogy a' győzedelem annál nagyobb legyen, egyszerre kettőnket, engem és Sipost, támadott meg e' nagy Bajnok; és mind kettőnket jól meg is vere, úgy hogy ez nem Tsata, hanem igaz 's valódi üt-közet vala. De nekem több jutott még is mint Sípósnak; és én nagyobb ütlekeket kaptam mint ő. Mert, p.o. engem mindjárt az Ütközet eleinn Sípóstól elvágván, ama Hadi Principium szerént „divide et vinces“, és két veszedelmes Korlát közzé szorítván (lap 92. sor 21—24), ollyat vonított hármat a' fejem lágyjára (ezer szerentsém hogy már régen bé nőtt), hogy akármelly Tök-filkónak is

oda illenék a' fejére; oda biz' a'. De csak hármát, pedig már egy úttal többet is voníthatott volna, 's talán azért hogy trinum perfectum. És minekutánna ezt megtette, úgy bánhatott én velem a' Vitéz Bajnok a' hogy akarta 's tetszett: de valósággal úgy is bánt, a' mint az Ütközetnek említett leírásából világos. Mellyet olvasván a' Felekezetén lévők, méltán kiálthatták, megkettőztetve is: Victoria! Victoria! Sőt győzedelmi fényes Innepet is tarthattak; mivel azon Relációból nem csak azt láthatták hogy én tetemesen meg vagyok verve, hanem gyaníthatták még azt is, hogy elestem az Ütközetben. Az igaz magam is megvallom hogy én ezen kemény 's tüzes Ütközetben 's Verekezésben sok szúrást, vágást, döfést, ütést, puffot, paffot, peffot, egy szóval, sok ütlekeket, sebeket is kaptam, de elesni el nem estem; sőt a' vett sebek nem is halálosok, úgy érzem. Mellyről hogy mások is, nevezetesen a' Felekezetemen lévők meggyőződjenek, majd mindjárt rendre fel fogom azokat fedezgetni, és előttök 's szemek láttára, az Etymologia Patikájából vett gyógyító írral 's flastrommal, mert az ilyen sebekre abban a' Patikában legjobb,

legghathatósabb orvosság találtatik, bé is kötözzetem. Meg fogom mutatni azt is, hogy néha a' Vitéz Bajnok mikor engem kergetett, megbotolván úgy orrára bukott hogy szinte fejét is betörte. Vagy hogy Író nyelven szóljak, a' Dissertatio Recensioját a' nagyjából elő-adván, a' mi benne igaz, helybe hagyni, a' mi pedig nem igaz, vagy hamis, megtzáfolni fogom. Lássuk hát lap 87.

„Köszönetet érdemlenek a' Nemzettől, valakik Nyelvünk ügyében megszólamlanak, 's kimutatván Íróinknak meg-sikamlásaikat, az eláradható veszély ellen gátat rakni igyekeznek.“

Valóban köszönetet érdemlenek azok; és pedig nem csak a' Nemzettől közönségesen, hanem különösen minden Írótól is. Én is tehát, minthogy Dissertatiómban Nyelvünk ügyében szólamlottam meg; talán inkább köszönetet, mint megtámadást 's kissebbítést, érdemlettem volna; annyival inkább, hogy a' Derivatio regulait, nagy gondnal kikeresett példákkal megvilágosítva, elő-adván, módot mutattam az Írónak és egyenes utat, hogy a' megsikamlást elkerülhesse. Külömben

„a' jobbak érzik, hogy e' tett (megtámadás) nints heroismus nélkül.“

„De a' ki másokat feddeni akar, annak ismerni illik azt a' mit fedd, annak tudni, legalább sejdíteni illik, lehetnek-e okok, mellyék a' megfeddettet hibák követésére indíthatták“ 's a' t.

Én olyan okokat még nem tudok, mellyék az Írót hibák követésére indíthatnák. Azért sajnálom, hogy a' Rec. úr csak egyet sem említe. Hogy a' feddőnek ismerni illik azt a' mit fedd, igaz állítás. Az Ítélnőnek pedig nem csak illik, de szükség is azt jól érteni 's jól tudni, a' miről ítélt; ne hogy olyan forma intést kapjon, mint kapott Apellestől a' sarugyártó akkor, mikor crisis alá kitett képét a' bokáján felül is kezdé critizálni.

„Azoknak, a' kiket Sáros-Patakon Theológiát tanított Ex-Professor Beregszászi Pál 's Szentesi Predikátor és Professor Sípos Jósef Urak itt nyelvrontással vádolnak, az a' panaszok lehet e' két Tudósaink ellen, hogy Literaturánkkal, az az, Nyelvünknek mostani állapotjával, a' szerént a' hogy feddeni, 's tanítani akaróknak illett volna, meg nem esmerkedtek“ 's a' t.

Legyen, hogy Literaturánkal nem; de Nyelvünkkel csak ugyan megismerkedtünk annyira hogy belé szólhatunk az ügyébe. Sőt én még azt is el merem mondani, hogy, valamint soha senki, talán, Nyelvünknek megismerésén annyit nem gondolkozott, tulajdonságainak kitanulásán annyit a' fejét nem törte, és a' Keleti nyelvekkel való hasonlatosságának nyomozásával 's keresésével annyit magát nem fárasztotta, mint én: úgy soha senki, talán, Nyelvünket, és annak tulajdonságait jobban nem esmerete és ma sem ismeri, mint én esmerem. És ezt senki, a' ki az én munkáimat, nevezetesen az Abhandlungot, a' Grammatikát 's a' Philologica Dissertatiót jól megolvasta, 's a' Keleti nyelvekhez is ért, sem nagyításnak tartani, sem dítsekedésre magyarázni nem fogja, úgy tartom.

lap 38, 39. „Doctor Beregszászi úr az Etymologia törvényeit fejtegeti 's a' szokás parantsolatjait 's tilalmait magyaráztatja, 's azt panaszolja, hogy Íróinkat (kiket egyedül a' Mondolathból ismer) a' senio confectus és caligans oculos (lap IV.) atyák a' szerént nem értik, a' mint Izsák Pátriárcha nem ismért elváltozott-alakú fijára.“

Nem tsak én panaszkodom azt, hanem más is. Sőt, a' mi több, egy nagy érdemű 's buzgó Hazafi 1814-ben Veszprém Vármegyéből 25 forintot küldött Pestre, jó kézhez, annak számára, a' ki ezen közre botsátott 's három levelkéből álló magyar írásotskát: „Jelentés Kazinczy Ferencz' Munkáinak nyomtatások iránt“ magyarra fordítádj; pedig a' tán tsak nem Nulla Írótól került.

„A' mi Íróink (a' jókat értjük; a' rosszak Nullák) tudva 's akarva távoznak-el az Etymologia 's a' Szokás törvényeitől.“

Világos ebből, hogy az említett Jelentés nem Nulla, hanem jó Írótól került. De az olyan jó Író, a' ki tudva 's akarva távozik el az Etymologia Törvényeitől, a' feddést, tsekély ítéletem szerint úgy megérdemli a' Nulla Írótól, mint a' szűz leány a' koszorút.

„A' szép-Író nem ismer főbb törvényt, mint azt, hogy írása Szép legyen. Valami ezen igyekezetét segíheti, az neki mind szabad; akár engedi a' Grammatica és a' Szokás, akár nem.“

Hát azt, hogy írása jó legyen, nem

ismeri fő törvényének a' Szép-Író? Mert a' szép-írónak (Scriba) fő törvénye az, és annak is kell lenni, hogy írása egyszersmind jó is, az az, Grammatika ellen való hibáktól mentt legyen. Külömben írása, ha legszebb is a' világon, nem jó: mert sok írás van olyan melly szép de nem jó; sok, melly nem szép de jó. Ezt tehát ha már fő törvényének nem, de legalább al-törvényének elismerhetné a' Szép Író is, úgy tartom.

„Usus ergo dominatur in lingvis: Scriptor nequaquam, ezt írja B. Úr lap VI.'s soha még hamisabb tanítás adva nem vólt. Sőt az Író parantsolja hogy úgy legyen, 's úgy lessz; sőt az Író usussá csinálja a' mi usus nem vólt. Járatlan a' nyelvek tudományában, 's nem ismeri a' régi két nagy Nemzet Literaturáját és az újabbakét, sőt a' miénket is, a' ki ezt tagadni meri.“

Hogy e' hamis tanítást adám, onnan lett, mert még addig nem tudtam hogy az Írók, kiket tsak a' Mondolathól ismernek, Dictatorok; nem, hogy az Írónak olyan hatalma van a' Nyelven mint vólt a' Cháósonn annak, a' ki mondá: le-

gyen világosság; és lőn. Vagy mint volt egy Lajosnak valamelly roppant Épületnek előállítására nézve, „dixit Ludovicus; et inde . . . facta est ita (haec) Machina mundi.“ A' melly, hogy nagy is, szép is volt, gyaníthatni abból a' mit rá írtak:

„Par Domus haec Urbi est, Urbs (Páris)

Orbi, neutra Trophaeis

Et belli et pacis par Ludovice tuis.“

Hanem azt tudtam, hogy hajdan egy a' maga idejében leghatalmasabb Uralkodó Európában, valamelly deák szót más neműnek talált ejteni mint a' millyen volt valósággal; és értésére adatván a' hiba, megparantsolá tréfából, hogy azon szó másoktól is olyan neműnek tartassék; de csak az Udvarában, 's csak 24 óráig: tovább nem terjeszté ki Parantsolatját; mert tartott, hihető attól, hogy a' Grammatika és az usus cotradicálnak, vagy opponálják is magokat. Most hát már tudom azt is, hogy egy Írónak nagyobb a' hatalma; mert parantsolja hogy úgy legyen (a' hogy ő akarja), 's úgy lessz, akár engedi a' Grammatika és az usus, akár nem. *)

*) E' szerint a' 95-dik lapon ezt: Rec. óhajtáná, hogy a' gyönyör maradjon-sub-

En az igaz megtagadám, tudatlanságból, az Írótól az illy nagy hatalmat; de azzal el nem vettem tőle azt a' szabadságot hogy szókat tsinálhasson; sőt még (Dissertationem utolsó szakaszában) serkentem 's buzdítom arra hogy tsináljon, csak hogy a' nyelv törvénye és az Etymologia regulája szerint tsinálja azokat. Az új szókat, ha jók, elfogadják más Írók is, el az olvasók is; 's úgy osztán lábra kapja őket az Usus (verba valent usu) parantsolat nélkül is; ha pedig rosszak, parantsolatra se vétetnek bé; 's elülhet velek szobájában a' Gyártó, mint az Árú rossz portékájával a' vásárban. Az Író tehát szókat tsinálhat, 's javallhat, mint a' Törvény-javalló Törvényeket; de azoknak bévevéseket sem ez, sem amaz nem parantsolhatja. Az Írói hatalomról, uralkodásról, 's parantsolatról Horátz sem tud semmit a' számunkra, hogy megértsük, lefordított Darabban (lap 100); mert a' ravasz fortéllyal, 's tartózkodva való bánás az új szókkal (és

stantivumnak, 's a' voluptast jegyezze, csak így kell vala tenni: Rec. parantsolja, hogy a' gyönyör legyen Subst. 's voluptast jegyezzen 's a' t.

nem a' régi jóknak elrontásával) talán csak nem teszi azt; a' Szokásnak pedig uralkodást, szabad tetszése 's kényeszerént való uralkodást tulajdonít. De a' mellyet a' Rec. Úr attól elveszen, 's az Írónak adja; és nem csak új szónak tsinálására, a' melly szabad; hanem még a' régi jó szónak elrontására is, a' melly nem szabad, kiterjeszti: mellyben maga mene elő jó példával, midőn a' könyűt, tetszése szerént könny-nek tsinálá. Ez, ítéletem szerént, nem szabad; 's erre hatalma az Írónak nintsen. És ezt teszi már az említett helyen, mint a' beszéd szövetje is mutatja, „Scriptor nequaquam“; nem pedig új szó tsinálást tilalmaz. Ítélje meg már, a' ki ért hozzá, ha olyan hamis tanítás é ez, a' milyen még soha adva nem vólt, mint a' Rec. Úr hatalmasan állítja 's kiáltja.

lap 91. Doctor B. Úrnak Munkáján végig menni, 's annak minden hamis tanítását kimutatni nem engedi a' hely, 's Rec. fél kifárasztani Olvasóit kik az Etymologiai hasznos, szükséges (itt maga ellen szól Rec. Úr) de nem gyönyörködtető vizsgálatokba, ha nem Grammaticusok, hamar belé fáradná-

nak, ha pedig azok, e' vizsgálatokra szükségek nintsen (??). Csak néhányat tehát.“

Voltam én is, külső Országon laktomban, némelly Tud. Ujságokban Recensens, 's tudom mi a' kötelesség e' hivatalban; azt is mi annak a' fő-tzélja; melly nem egyéb, hanem az Írónak és munkájának, 's annál fogva az Olvasónak is, tökéletesebbítése: és ez arra nézve igen bölts intézet, igen hathatós 's hasznos eszköz; sőt még az erköltsi tökéletesedésre nézve is, igaz jó barátok között, a' lenne az, ha szokásba vétetnék 's gyakoroltatnék *). Azért én igen kedvesen vettem

*) Én ezt egy Akadémiai fényes Innepénn mondott Beszédben (mert rám bízták akkor a' dolgot) úgy adtam elő, mint követni valót: mellyet ímé ez alkalmatossággal, bár egy kis szeméremmel esék is, felhozok: „Aber wie viel Gutes könnte nicht erst gewirkt werden, wenn redliche und vertraute Freunde einander auf ihre Fehler mit Liebe aufmerksam machen, und einander nicht nur die Erlaubnis, sondern den ausdrücklichen Auftrag ertheilten, ihre gegenseitigen Urtheile über sich und ihre Handlungen, gegen einander auszuwechseln! Auf die-

vólna, ha a' Rec. úr minden hamis tanításaimat rendre kimutogatni, és hogy hamissak, meg is mutogatni méltóztatott volna: mert így engem a' hamis tudománynak terjesztésétől megtartóztatott volna munkám 2-dik kiadásában; az Olvasókat pedig annak követéséről addig is bizonyosan elvonta volna. De még is szerentsére néhányat kimutata; és a' sok közül, kétség kívül, a' leghamissabbakat 's legveszedelmesebbeket válogatá 's szemelgeté ki. Lássuk hát azokat rendre:

se Weise wurde Apelles Meister in seiner Kunst, und auf diese Art pflegen vernünftige Schriftsteller ihre Werke zu vervollkommen. Warum sollten wir unsern sittlichen Werth nicht auf dieselbe Weise zu vergrößern suchen? Wer uns zu rechter Zeit warnet, und ernstlich, als Freund, an unsere Fehler erinnert, wahrlich der meynt es redlicher mit uns, als der Schmeichler, der nur immer sagt, was wir gerne hören.“ Lásd „Über die Selbstkenntnis. Eine Rede zur jährlichen Feyer des dankbaren Andenkens an den unvergesslichen Wohlthäter der hiesigen Königl. hohen Schule, den Edlen Carl Wilhelm Buirette von Ohlfeldt, in dem gröszen Hörsale der Akademie am 25-ten Julius 1795. gehalten von Paulus Beregszászi, Erlangen. lap 59.

lap 92. „Gántsoltatik, lap VII, a' hűtelen. Minthogy azzal Révai élt (lásd verseit), az a' Révai, a' ki új szót teremteni nem szeretett, de az elavultakat keresve kereste, úgy hiszi Rec. hogy a' szó régi szó; 's ha úgy, ez által hogy régi, bár rossz formatiojú volna (de hiszen a' tisztátalan 's méltatlan nem jobb) tőlünk tiszteletet kívánhat. De a' dolgot nem elég az Etymologia mikroskopumán tekingetni. Ímé a' B. Úr által javasolt hűségtelen, az infidelitast hűségtelenség-nek, a' B. Úr által gántsolt hűtelen hűtelenségnek fogja adni; 's ítélje meg a' kinek az effélék felett ítélni szabad (mindennek, nem szabad) mit ér az olly szó, mellyben a' ség kétszer hallatja magát?“

Az in a' Deákban, 's az un a' Németben összetételek ugyan sokféle adjectivumokkal és substantivumokkal; de egyre másra mind eggyikkel ingyen sem. Mert van p. o. inpurus, incertitudo; ungewisz, Unschuld; de nints inbonus, infortitudo; unschön, Unberge; hanem már a' sine és los csak substantivumhoz járúl mindenik Nyelvben, p. o. Diana sine veste; gottlos 's a' t.

Így a' mi Nyelvünkben ezen tagadó vagy fosztó Részetske (Particula negativa seu privativa) talan, telen, rendszerént csak Substantivumhoz, és nem Adjectivumhoz járúl; és pedig igen természetes okonn. Mert ez, olyan Particula, melly a' szóról valóságot (realitast) tagad, melly Substantivumban vagyon, és nem minéműséget (qualitast), mellyből áll az Adjectivum; éppen úgy mint a' sine és los a' nevezett Nyelvekben. Valamint tehát a' Deák nem mondja: homo sine prudens, hanem prudentia; a' Német sem: gutlos, schönlos, hanem Muthlos, Kraftlos 's a' t. úgy nem mondja a' Magyar: jótalan, széptelen, rúttalan, fejtelen, gazdagtalan, szegénytelen, pirostalan, okostalan, bolondtalan, ékestelen, eszestelen, fényestelen 's a' t; hanem: számtalan, oktalan, magtalan, fajtalan, szemtelen, esztelen, betstelen, nőtelen, gyermektelen 's a' t. Így lévén a' dolog, nem gántsoltathatik é a' hívtelen, melly nem ezt teszi: infidelis (mert ez: nem-hív), hanem a' szónak ereje szerint, inkább ezt: sine fideli; és így: hívtelen ember, homo sine fideli, és nem: sine fidelitate; mert a' fideli-

tas hűség, vagy ingó v. vel hívség; 's attól van hűségtelen ember, homo sine fidelitate, ettől pedig hűségtelenség, melly teszi az infidelitast, és uem a' hívtelenség. — Hogy pedig a' ség kétszer hallassa magát benne, azt a' szónak más meg más értelme kívánja; és ez olyan tulajdonsága Nyelvünknek, mellyet más nyelvek még körülírással sem igen követhetnek; ám próbáljuk: hű fidelis, hűség fidelitas, hűséges fidelitatem habens, hűségtelen fidelitate carens, hűségtelenség fidelitate carentia. Illyenék: igaz, igazság, igazságos, igazságtalan, igazságtalanság; egész, egészség, egészséges, egészségtelen, egészségtelenség 's a' t.

Így tekintgeti ezeket a' Grammaticus az Etymologia mikroskopiumán, és másképen nem is tekintgetheti; mert másképpen tekintgetni, tiltja a' Nyelv 's az Etymologia törvénye; 's ellenzi a' Szokás. De a' szép-Író nem így; hát hogy? Úgy hogy az Etymologia mikroskopiuma helyett láncétát 's fűrészt vesz kezébe (mint a' chirurgus mikor operálni akar), és a' jó ép szókat elő-fogván, fűrészszeivel kinek a' fejét, kinek a' lábát tetszésre szerint elveszi, elmettszi; kinek a' hasát lán-

cétájával kivágja (akár engedi a' Grammatika akár nem) hogy a' Nyelvet építtse; mint p. o. ennek: hívségtelenség a' hasát kivágván, faraga belőle hívtelenség-et: melly szerént már ezt is: egészségtelenség úgy megoperalhatja valaki, hogy belőle végre nem egyéb, hanem csak esztelenség lessz; és ítélje meg a' kinek az effélékről itélni szabad (szabad pedig mindennek valaki csak sejt az etymológiához), mit ér az olly szó, mellyben a' ség nem kétszer hallatja magát mikor szükséges?

Világos már ezekből, hogy a' talan vagy telen Substantivumhoz járúl rendszerént; rendszerént, mondom; mert Adjectivum is van ollyan egynehány, mint: bátor, bóldog, méltó, tiszta, bizony, elég (e' két utolsó hol Subst. hol Adverbium). De ezek csak exceptiót tesznek, nem Regulát; 's hímet varrni róllok nem lehet: mindazáltal ha ollyan valamelly Adjectivum, hogy Subst. helyett is vétethetik 's élnek is úgy vele, miért ne szaporítanók az exceptio számát? ilyen p. o. tiszta, hideg, meleg, (Adject. és Subst.) tarka, görbe, fejer; mert itt nálunk mondják, vedd-fel a' tisztádat (tiszta ruhádat levetvén a'

szennyest); még tisztát nem vettem; a' karton tarkája, a' fa fejerje 's a' t. ha p. o. a' szarufának vagy gerendának való tölgyfából annak külső fejer teste, mellyet a' szű meg szokott rágni, egészen ki van faragva, el lehet róla mondani, hogy: fejer-telen szarufa, fejer-telen gerenda. De látja minden, hogy ekkor a' fejer nem qualitas; mint a' hív sem az akkor, mikor a' Király így szól: az Én Hívem, fidelis noster,

„Arra a' mit B. Úr a' köny, könyv és könny felől először lap. v. másodszor lap. 43. harmadszor lap. 158. és negyedszer lap. 196. mond (a' Munka, gond, rend, csín nélkül van írva, 's még az olly portékátskák is, mint lap. iv. sor. 21. ismételtetnek) csak azt jegyzük meg, hogy a' köny már megvagyon Mólnár Albertnél a' Szótárban, de megtévedésből Göny alatt, 's könny né-melly Megyéinkben ma is isméretes. A' könyhullatást könyvhullatássá változtatni még akkor sem kellene, ha azt az Etymologia kívánná? valamint a' könnyet nem könyVvé (?).“

Én e' sorokat olvasván, a' fülemhez kaptam 's megtapogattam ha nem hosszú

é? nem szőrös é? De szerentsémre, úgy találtam hogy sem nem hosszú, sem nem szőrös. És, mivel az én Munkámnak (melly gond, rend, tsín, egyszóval ész nélkül van írva), tsak igen igen kevéshez lehet szerentséje ezen derék és megbetsülhetetlen Tud. Gyűjteménynek Olvasói között: tehát, hogy ennek minden érdemes Olvasóit fülemnek szőretlenségéről, ha nem egészen, avvagy tsak félig meddig is, meggyőzhessem, kéntelen vagyok Munkámból ide kiírni, a' mit abban a' könyüről (de nem a' könyvről) mondtam. Lássuk azért:

1-szor a' 43-dik laponn, a' hol közönségesen a' szó-hangnak változásáról, különösen pedig a' nyugvó v-ről, 's annak hangjának is, mikor az, a' szó nevedvén, megmozdúl, elveszéséről beszéllek, ez van: „Cum autem (Vau) finale est, movetur in quibusdam vocibus, tonumque in hoc casu amittere solet, e. g. keserű, keserves; tetű, tetvek, tetves, elttetvez; könyű, könyves, könyvez, pro quibus pessime könnyes et könnyez usurpantur, et könyű lacryma, cum könnyű facilis, confunditur.“

2-szor. Minekutánna az ABC rendi

szerént a' z formativumra került a' sor, lap. 153. arra sok z által származott szókat például felhordván, ezt mondom a' 158-dik laponn: „Quorundam Nominum Vau quiescens finale hic etiam in motum ire solet, e. g. béhamvaz valamit, incinerat, cinere aspergit; megkövez, lapidat, plateam, viam, hominem; könyvez lacrymat, megkönyvez valakit, illacrymat, deflet aliquem; tetvez elttetvez valakit; ubi ipsum v essentiale est, nec omitti absque vocis jactura potest: unde patet eos turpiter errare, qui pro genuino: könyvezik a' szemem lacrymat oculus meus, item könyves (pro könyűs) szemmel nézett rám, lacrymantibus oculis contuitus est me etc. könnyezik et könnyes scribunt dicuntque: nam hoc idem est, ac pro hamvaz, tetvez, et pro hamvas, odvas, szarvas, tetves, item pro suffixatis his: hamva, odva, szarva, tetve etc. hama, oda, szara, tete scribere et dicere; etiam pro könyvullatás könyvhullatás scribendum est.“

3-szor. Szólván az Etymologia tudásának hasznairól és szükséges vóltáról lap 191, 195, végre a' 196-dik lapon, innen

kezdvén, így szóllok: „Etymologia, cognitione LL. OO. adjuta, docet II. multas dari in lingua nostra Magyarica voces, imprimis inter monosyllabicas tales, quarum littera finalis Vau quiescens est; quod Majores nostri, postquam Latinis uti coeperunt literis, vocalibus o, u, ö, vel ü, expresserunt; et quod illud ipsum Vau quiescens Suffixum hoc tertiae personae, nempe, Jod, quum talibus vocibus additur, in motum quidem provocat, sed se se, propter ingratum cum Vau mobili concursum, absentat, et suam tantum vocalem loco sui ibidem relinquit: qui litterae Vau ex quiete in motum transitus tandem toni quoque, quin saepe et vocalis, mutationem post se trahit (plane ut fit in lingua Hebraica) ad accelerandam pronunciationem; e. g. ló equus lóva (amisso accentu) equus ejus; ödú cavitas arboris, odvavavitas ejus; kő lapis, köve lapis ejus; könnyű lacryma, könyve (non könnye) lacryma ejus. Nam könnye contractum est ex könnyűje ab könnyű facilis, plane ut fagygya et fatytya ex fagygyúja et fatytyúja ab fagygyú et fatytyú; e. g. ő csak a' könnyét választja a' dolognak,

de az aranyrak a' nehézzét; eleinte a' könnye jó a' görög-dinnyének, végre, mikor elért, a' nehézzé. Talia sunt porro: tó tava, hó hava, szó szava (et non szova) tő töve, radix (tő acus, tső tubus habent cum Vau quiescente, nempe tője, tsője) fű füve, mű műve etc.

4-szer és utóljára, az Elő-beszédben (mert azt legutól szoktuk írni) arról lévén szó a' többek közt, hogy némaelly új Írók rossz szót tsinálnak, elébb, lap. V. ezt mondom: „cui enim quaeso non commoveant bilem voces e. g. sequentes: irgalmatosság, hüszménykedni, ítékség, lakáladalom, hozzálmány, asztalg, lönyödmény, valólat, aliaque similes, ad calcem libelli Mondolat (qui anno 1814, sed sine loco editionis prodit) ordine alphabethico exhibitae. Tales certe fingere, talibusque uti, non est linguam excolere, sed vel jam excultam turpare, pessumdare. — Ingenium Grammaticum dum parturit, obstetrix ei Etymologia non analogia solum adstat, necesse est: nam secus nascetur non ridiculus mus, non turpis simia, sed monstrum horrendum.“ — Azután így szóllok:

„Non contenti vero resentiores tam mala cudere vocabula, vetera bona quoque corrumpere pergunt; imo jam quaedam et corruerunt, e. g. könnyű (cum Vau quiescente finali) lacryma, est vetus et unum ex optimis vocabulis, a quo (ipso Vau quiescente in motum posito) per s factum ac derivatum est könyves lacrymosus, et per z könnyez lacrymat: quod tamen illi in könny, derivataque ejus in könnyes, könnyez depravarunt. — Pessime: nam 1.) könnyű substantivum nomen est, könnyű vero (könny non existit) adjectivum, significatque: facilis. 2.) in könny ipsum Vau finale quiescens non minus radicale est, quam in odú cavum arboris annosae (Hebr. et Aethiop. ١٧٨ ad idem) szaru, hamu, tetű etc. quod Vau quiescens accedente tali augmento quod motum ejus poscit, fit mobile, i. e. legitur et pronunciat, tollique sine ruina vocabuli nequit. Unde, pro veris ac genuinis hisce derivatis: könyves et könnyez, dicere et scribere: könyes, könnyez, vel pejus adhuc; könnyes, könnyez idem est, ac pro: odvas, szarvas, hamvas, tetves, hamvaz, tet-

vez etc. dicere et scribere: odas, szarvas, hamas, tetes, hamaz, tetez, item pro könnye lacryma ejus, dicere et scribere: könnye, vel pejus adhuc: könnye, idem ac pro: odva, szarva, teteve, etc. dicere et scribere: oda, szara, tete etc. Quid non parit ignorantia etymologica! Hát mind ezeket nem a' rend hozta é magával? ítélje meg, a' ki ért a' dologhoz. Más pedig az, hogy a' fontos dolog mindég megérdemli, hogy ismételtessék.

A' mi a' köny szót illeti, az úgy nem ad (de nem is adhat a' derivatio regulája's törvénye szerint) könnyes-t, mint a' fény, kény, törvény, nem fényes-t, kényes-t, törvényes-t, hanem csak könyes-t mint a' fény, kény, fényes-t, kényes-t; de már a' szenny szennyes-t. A' könyv-hullatásból hogy ki ne maradjon a' v betű, mint ezekből is kedvvel, szívvel, könyvből, ex libro; és mint a' d ezekből: mondtam, mindjárt, bolondnak, mindnyájan; a' gy, k, l, ny, j, ty, ezekből: hagyd, lyukgat, szakgat, félre, reményl, várj-rá, látd, tekintget, leányzó, asszonynak, meny-kő a' t. azt megkívánja az Etymologia, de

kimondani nem parantsolja az Euphonia; sőt ösztönöz így ejteni: könyből, montam, mingyárt, bolonnak, minnyájan, hadd, lyuggat, szaggat, fére, reméll, várrá, ládd, tekinget, leánzó, asszonnak, menkö.

„Rossz B. Úrnak a' feledék is, noha a' Duna körül még a' nép szájában él, 's hogy a' szó jó szó, látjuk a' feledékenyből.“

Én erre, ki az Etymologia mikroskopiumán szoktam tekintgetni a' dolgot, ezt mondhatnám: ha jó szó is a' feledékeny, minthogy valósággal igen jó, abból nem következik hogy a' feled is jó legyen. Mert hiszen a' szerént ezen Zsidó-Persa-Török-'s a' t. eredetű, 's megavult magyar szóknak is: izz, in, ara, tan, szer, vez, sér, sén, jóknak kellene lenniük; mivel tőlök ezen igen jó szók származtak: izzad, inség, arat, tanít, tanúl, tanú, tanúság, szeret, szerelem, vezet, vezér, sért, sérés, sérelem, séplik. Jó a' töredékeny, 's hát már azért jó, a' töred is? mellytől osztán z által töredezik jó. De minthogy az Etymologiai mikroskopiumon nem minden ember lát és láthat; tsak azt mondom hogy, ha él a' feledék a' Duna körül a' Nép szájában, él a' felejték is a'

Szamos, Tisza, Borzsa, Basa, Latortza, Ung, Bodrok, Hernád, és Sajó körül lakó Népek szájában, tudtomra mindenütt; azért ezt sem kell, 's nem is lehet megölni.

„Rossz (B. Úrnak) a' védek is, az általmazok értelmében, 's azt B. Úr, nagy botránkozására (botránkozásokra) mind azoknak, a' kik a' dologhoz értenek, vétek-nek akarja mondatni és íratni; holott az ízt, hogy a' gustus és az articulus digiti egymástól megkülömböztethessenek, midőn az ízlés organumát jegyzi, íz-nek, midőn pedig az ujj egyik czikkelyét, íz-nek íratja lap. 10. 's a' scénát szén-nek, az autumnust ősz-nek (nem ősznek), a' caput-ot főnek (hogy coquitur maradhasson a' fő), 's a' mi haszontalansággal és képtelenségekkel (?) néhány lapokat eltölte. Itt az egyhangzású (?) de két dolgot jegyző szókat megkülömbözteti, a' védekben a' megkülömböztetett össze zavarja, 's az a' ki az Etymologia és Szokás tiszteletét tanítja 's bosszúlgatja, maga vét mind a' kettő ellen.“

Mikor e' darabnak az eleit olvastam, ismét a' fülemhez kapék; mikor a' vége felé, ismét megtapogatám; és mindenkor

szőretlennek találám azt: de fel is tevém ám magamban, hogy többször nem ismételem tselekedetemet; — mert harmadikban nem tsal meg a' tactus; hiszem trinum perfectum. Ezt tsak melleleg; már most a' dologra. — Jaj a' botránkozónak, de még is jajabb a' botránkoztatónak, régi köz-mondás. Azért, hogy a' dologhoz értőknek az ő nagy botránkozásokat, mellyet én akaratom ellen okoztam, valamennyire, ha lehetséges volna, megkissebbíttsem, jelentem —

1-ször. Hogy itt e' mi Beregi Megyénkben nem esmeretes, sőt a' szomszédokban sem, tudtomra, a' köz-nép előtt a' védek, hanem tsak a' véték. A' honnan, midőn két személy össze kap, 's egyik a' másikat meg akarja verni vagy már ütögeti is, ha akkor egy harmadik oda menvén közbevetette magát, 's a' verést megakadályoztatta, vagy ha már elkezdődött volna félbe hagyatta, arról így szoktak itt szólni: vétésére ment (Pálnak) 's meg is vétette őtet a' veréstől; és ha ő rá is talált esni abból, a' mi arra vólt szánva 's intézve a' kit vétett, akkor így: a' vétőnek is jutott valami: mert az megesik néha az ilyen esetben; és most éppen raj-

tam is megtörtént. A' ki, midőn látnám hogy amaz öreg könyű 's ama még jól fel sem serdült erény többekkel egyetemben, valamelly mérész 's marka-pökő legénytől megtámadtatott, és már kinek a' lába el- kinek a' feje bé is vólna törve; elő állottam 's vétettem őket szegényeket. De bezzeg meg is lakolék ám érte; annyira, hogy azok, a' kik ez utolsó üt-közvetet megolvasták 's olvassák, én rólam is méltán elmondhatják ezt: tsak -nem annyi jutott a' vétőnek, mint a' vétetteknek vagy védelmeztetteknek. Ellenben pedig —

2-ször. A' védelem 's védelmez igen esmeretesek (talán azért, hogy ezeket olvassuk a' mindennapi könyveinkben; amazt pedig, a' védek-et éppen nem); és hogy még jobban esmeretesek legyenek, a' már sokszor említett Mikroskopium alá vettem őket, és úgy tekintgettem 's vizsgálgattam eredeteket: melly nekem azt mutatja, hogy az utóbbi bizonyosan az elsőtől, az első pedig talán a' vét-től ('s nem a' véd-től) származott, éppen mint a' földöz a' földt-től, a' t benne d-vé változván; mint ebben is eledel az eledel helyett, mely az élet-től van; és megfordítva

a' d t-vé ebben: szítok, melly ettől van szíd, és ebben tár, melly Persául dár. Így változtak a' betűk ezekben is: tömdömötzköl, hazug, hazud, farag, faradék, így a' Deákban is quadratus a' quatuor-tól. A' kivedleszteni is (melly már, hihető, azon arany erekből került ki, mellyekre a' megtévédek vezettek, és a' mellyeket a' szerentsétlen próbák nélkül nem fogtunk volna ismérni, lap. 91.) a' kivetkeztetni-től vette eredetét, a' mint sejdíthetni a' 95-dik lapon adott magyarázatból; — ha csak nem a' védek-től ez is. Jelentem

3-szor: Hogy nekem úgy mutatja az Etymologia mikroskopiuma, hogy eggy szónak lehet és valósággal van is, több különböző értelme, kivált más meg más féle öszszeszerkeztetésben, p. o. él vivit, él vele utitur; bír jószágot, possidet; bír terhet, pollet; nem bír vele, tenere, retinere non valet, nequit, (a' Deákban ennek tenet több van 50 értelnénél) szán valakit, szán valamit, valakitól; lakik Városban, házban, jól lakik étellel; árt valakinek, vele, belé-ártja magát valamibe, győz ellenséget, nem győzők rajta eleget tsudálgozni, meggyőzi enni a' mit

keres; bán valamit, bánik valamivel 's a' t. Így, véteni valakinek, valaki ellen, peccare contra aliquem, contra legem, és véteni valakit, defendere aliquem: melly szerént védelem e' helyett vételem volna, absetzen. Én a' védek-et vétek-nek mondani és írni Munkámban nem parantsoltam (ahoz csak a' más féle írók tudnak), hanem azt adtam elő, példával világosítva, hogy ez utóbbival itt nálunk, élnek az óltalmazok értelmében is; és hogy én is, mint ide való fi, úgy vettem, és nem minden ok nélkül vettem, mint a' feljebb mondattakból is világos; abban, ha valami kis erőltetést látnak is, de nagy botrányozást nem találnak, úgy tartom, azok, a' kik a' dologhoz, az az, az Etymológiához értenek.

Tagadhatatlan az, hogy vagynak Nyelvünkben sok egy formájú szók; mellyek valamint értelmekre, úgy hangjokra nézve is, a' kimondásban, különböznek egymástól, keveset kivéven. — Mert némellyik éles, némellyik tompa hangú; a' hangjelnek is tehát szükség ollyánnak lennie. De most tsupán csak az éles hang-jel (') uralkodik nyomtatott könyveinkben. Azért én a' mellé felvettem a' tompa hang-

jelt is (), és Dissertatiómban, a' Frantzi-
áknak szokások szerént, azt tettem, a' hol
szükséges volt, a' szóban lévő vocalis fel-
be, p. o. szél, margo, szél ventus, fél
timet, fél dimidium, ég ardet, ég coelum,
légy esto, sis, légy musca, kész para-
tus, kéz manus, ősz, () autumnus, ősz
() canus, fő () caput, fő () eoquitur;
(ilyenek ezek is: öt (hang-jel nélkül)
quinque, öt () illum, ipsum, öt () irtam,
vocalem ő scripsi), ló equus, só sal, 's a' t.
Megjegyzettem egyszersmind azt is, hogy,
nevekedvén a' szó, elvész többnyire az
éles hang: p. o. szél, szelek, szeles; fél,
felek, feles, felez; ég egek; légy, legyek,
legyes; kéz, kezek, kezes 's a' t; a' to m-
pa pedig megmarad, p. o. szél, szelek,
szèles; félek timeo; égek ardeo; kész,
készek, készen; méz, mézes (de mész
meszes) vég, véges; de jég jeges 's a' t.
Ezek 's több ilyenek azok mellyeket én
a' Dissert. első része 2-dik szakaszában,
lap. 6—15. elő-adtam, és a' mellyeket Rec.
Úr, megbotránkozván benne, haszon-
talanságnak 's képtelenségeknek
monda, nevezte. — De én azonn, hogy ő
ezen hamis tanításról 's tudomány-
ról így ítél, nem tsudálkozom; tudván

azt, hogy még a' legigazabb 's leg szen-
tebb Tudomány is e' világonn, a' Zsi-
dóknak botránkozás, a' Görögöknek
bolondság vala hajdan; sőt ma is, fáj-
dalom! szinte az sokaknak, még nem Zsi-
dóknak is. Már ez alkalmatossággal tsak
azt említem most meg, hogy a' Hálai
1816-diki Lit. Zeitungban, nem jut jól
eszembe mellyik hónapi Darabban, ez osz-
tály alatt: Ungrische Literatur, sza-
kasztott ilyen bélyog van ütve, mint itt
látok, az én Dissertatiómra; sejdíthetni
ki keze szennye; ex ungve leonem.

lap. 93. „De e' nagy (pedig hogy
nem égre kiáltó!) vétkein felül B. Úr
még eggy sokkal váratlanabbat is ejte:
szót csinált! még pedig szükségtelen (ha
ugyan van szükségtelen, de a' mellyet
Rec. megismérni soha nem fog), és ros-
szat! Instrumentum viatorum quo stri-
am incidunt, úgymond lap. 120. posset
vocari hornyák, si quidem hornyol-
ni striam incidere significet. De ez úgy
nem ad hornyákot, mint korhákot,
dörgék-et, sűrőköt, reszóköt nem
a' korhol, dörgöl, súrol, és re-
szel.“

Puff! rem acu tetigit! ugyan eltalálá

a' dolgot, a' szarva közt a' tögyit, a' mint közönségesen szokták mondani. A' ny-k formativum alatt, lap. 120. ezek vannak: „Sunt quidem quae sic terminantur; ut: környék peripheria; árnyék umbra; Bosnyák ex Bosnia ortus; hornyák (sic posset vocari instrumentum illud viatorum, quo striam incidunt pro fundo vasorum, siquidem hornyolni striare, crenam incidere, et hornyolat vel hornyolás striam seu canaliculam, in quam fundus illocatur, significet); sed haec potius ad k servile pertinent.“ Hát ugyan következik ebből az, a' mit Rec. Úr belőle ki-kínozott? Bizony ha képzelte volna Horáitz, a' 101-dik lap. szerint, hogy lessz valaha olly Nyelvtudós, a' ki kérdésbe veszi, ha Írónak szabad é szót származtatni, teremteni, a' nyelvet bővíteni, gazdagítani, tsínosítani: éppen úgy megsalatkozott volna (mert ollyan Nyelvtudós valamint nem vólt soha, úgy nem is lessz soha), mint én megsalatkoztam hogy nem képzeltem, hogy lessz valaha ollyan, még a' dologhoz értők, 's az acre iudiciumot tisztelők között is, a' ki mondásomat félre magyarázván, belőle illy képtelen 's kifitzamodott következt

fog kifatsarni, erőltetni. — A' Rec. Úr végen túl van azon (maga állítja magáról) hogy azt higye hogy minden mondást minden megértsen: én pedig tsak most vagyok már túl azon hogy azt higyjem hogy a' Rec. Úr minden mondást megértsen; mert legalább az enyémet itten nem értette, meg: azért szükség, hogy megmagyarázzam. Mondásom tehát azt teszi, hogy, ha van hornyol (a' mint hogy van is Páriz Pápaihan), kell, vagy kellett lenni bizonyosan horony-nak is, mert attól lett l által a' hornyol, mint motskol, piszkol, torkol, markol 's a' t. ezektől: motsok, piszok, torok, marok. Ha hát van horony, lehetne attól k által horonyák, vagy rövidebben hornyák, mint van Bosnyák Bosniától, Kozák, a' Tót kaszától *), és fonák,

*) Il dit aussi (Mr. Herbinus) avoir appris d'un Seigneur Polonois que Kossa est une faux en Esclavon, et Kossak un faucher ou qui porte une faux; et que c'est de là que vient le nom des Cosaques, et nullement de Kozá chevre, par ce qu'ils couroient et sautoient comme les chevres: en effet la premiere derivation paroît bien plus raisonnable. Lásd, Leib-

tudák, iszák, mellék, érzék, (innen: fonákúl, tudákos, iszákos, mellékes, érzékeny) játék, boríték, vakarék, kéverék, vezeték, tájék, ízék, 's ezekről: fon, tud, iszik, mell (honnan mellett, mellé) érez, táj, íz. De, kérdés hát honnyon van? Lett ez eny által azon horhangtól, mellyet ad munka közben az a szerszámotska, mellyel a' dongába helyet mettszenek a' feneknek a' Pintérek; éppen úgy mint ettől kör, lett köröny, 's tőle azon k által körönyék, vagy rövidebben környék; és ezekről ték, hajlék, hízek, fázék, termék 's a' t. (mellyek k által ezekről származtak: tesz, hajlik, vagy hajol, hízik, fázik, terem) lettek: tékony, mint kartékony, hajlékony, hízekony, fázékony, termékeny. Illyen hang-szóknak gondolom ezeket is: korh, dörg, sűr, resz; mellyektől lettek osztán l által (mint a' horny-tól lett hornyol): korhol, dörgöl, súrol, reszel. És, már ezekről lehetnek, úgy mutatja nekem az Etymologia mikrosco-piuma (ha süükségtelenek és rosszak nem volnának) e' következő substantivumok:

nitii Epistolae ad Diversos. Lettre CCXXV. a' Mr. de la Crose. lap. 411.

hornyolék, korholék, dörgölék, súrolék, reszelék, (ez utolsó vas-port, 's az első fa- vagy donga-port jelentene, mint hurka-vakarék jelenti azt a' valamit, a' mit a' hurkáról, mikor tisztítják, levakarnak); még pedig tompa-hangjellel ('), a' hogy szoktuk kimondani is; mert éles hanggal (') verbumok ezek, az Imperf. 1-ső személyében, p. o. én hornyolék, korholék, dörgölék, súrolék, reszelék valamit. Ezt teszi hát az én mondasom! mellyet a' tisztelt acre judicium könnyen eltalálhatott, vagy legalább sejdíthetett volna a' kigúnyolt mikroscopium nélkül is. De, „a' ki másokat feddeni akar (lap. 87.) annak ismérni illik azt a' mit fedd, annak tudni, legalább sejtteni illik“ hogy mitsoda az az Etymologia (tök é vagy túrók étek). Külömben bakot üt, szarvak közt keresvén a' tölgyet; „mert átaljában itt az a' kérdés (lap. 102. szerént) hogy ki olvas, mit olvas és mint olvassa azt.“

Eddig én velem hartzola's tsak engem vere a' Vitéz Bajnok; 's már most engem megvervén, Sípos Pajtást kezdi attackirozni. Én őtet nem féltém; mert megtudja magát, úgy tartom, védelmezni; de

még sem állhatom meg, hogy nékie is valami segítséggel, illy fáradtan is ne legyenek; annyival inkább hogy, midőn őt veri az Antagonisza, én rám is megént rám rám üt.

lap. 94. „Szorgalom nem jó; a' szorgalmatosság jó. — Dr. Bereszászi Úr itt nem bán (bánik) illy sanyarúan, midőn lap. v. így kiált-fel: Cui non commoveat bilem vox irgalmatosság? 's lap. 125. úgy hozza fel a' szorgalom szót, mint jó szót. — B. Úr azért így, mert mindennapi könyveiben nem lelt irgalmatosságot, de lelt irgalmat; S. Úr azért így, mert mindennapi könyveiben nem lelt szorgalmat, de lelt szorgalmatosságot; új Íróink pedig azért így, mert ők nem csak azt kérdik, mi van, hanem azt is mi lehet, és minek kell lenni.“

Az én minden-napi könyvem, e' tekintetben, a' magyar nyelv, és annak szép 's bölts Alkotmánya; — szemem, mellyel ezen szép 's igen böltsenn írott magyar könyvet olvasgatom, kettő kívül a' fejemenn elől, eggy pedig belől van, és hál' Istennek még mind a' három

ép; oculárom, az Etymologia microscopiuma. — És kiolvasván ezen szemimmal, oculárom segítségével, az említett magyar könyvből a' Derivatio regulájit 's törvényeit; elő adtam Dissertatiomban nem csak azt, nagy részén, mi van, hanem azt is mi lehet és minek kell lenni, e' Könyvbeli Törvények és Regulák szerént. Én tehát azért így (Sípos is, sőt minden, a' ki ezen Könyvet jól megolvassgatta, gondolom, azért így); — nem pedig azért úgy, a' hogy Rec. Úr „nem tsintalan iróniából, hanem való hangon mondja“ rólam; mint én Pápay Sámuel Úrról mondtam hogy nem esmem. És épen azért kiálték (lap. v.) így fel: cui non commoveant bilem voces e. g. sequentes: irgalmatosság, büszménykedni, itékség, lakálodalom, hozzálmány, asztalg 'sa't. De a' mellyeket Rec. Úr el hallgata, és közzülök csak az elsőj átttszá fortélyosan elébe az Olvasónak (lap. 97. szám 3.) hogy gunyolása annál nyomosabbnak tessék.

lap. 95. Diadal nem jó, holott a' viadal jó, 's a' két szó nagy hasonlósága-irgalomra hajthatá vala Prof. S.

Urat, scirent si ignoscere Manet. Hogy a' veszedelem veszedel, 's a' szerelem szerel legyen; innen nem következik. A' Szép-Író tudni fogja mi lehet és mi nem lehet."

Nem hajthatá biz' őt, azt a' kő-szívű Sípóst, irgalomra a' két szó nagy hasonlósága; és gondolom, csak azért, mert a' minden-napi könyveiben nem lelt ilyeket: jutal, hatal, értel, kérel (jutalom, hatalom, értelem, kérelem helyett; pedig nagy hasonlatosságok van ezekkel: ital, hivatal, étel, vétel; Ciceróban 's Horátzban (kiket emleget, lap. 94. sor 22, 23.) sem lelt ilyeket: testamen (testamentom helyett), tace-mentum, dociturnus, bonitudo, latitas, pedig ezeknek is nagy hasonlóságok volna ezekkel: tentamen, documentum, taciturnus, latitudo, bonitas; és testor szint-úgy 1-ső conjugatio mint tento; taceo 2-dik mint doceo, 's latus úgy Adject. mint bonus. De Sípós sem akarja hinni, a' mint látom, hogy minden szót, egyre másra, az Analogia kaptájára lehetne ütni; — valamint azt sem hogy egy rá-mára minden képet vonni, 's egy példáról minden

féle hímet varrni jól lehetne. Mert a' gondolat p. o. jó kapta; de a' felől nem illik rá, úgy tartja a' mondolat, noha nagy köztök a' hasonlóság.

„Jóslat rossz és szükségtelen, mert kész a' jó jel. De a' kettő azon egy e (è)? ha ez teszi e (è) azt a' szolgálatot a' mellyet amaz? Jós a' Mólnár Albert Szótárijában Magus, Saga, Incantator stbh. által magyaráztatik. A' babona rokonsága miatt Íróink ezek mellé az Augur's a' Jóslat mellé az omen szókat teszik. Ha ki Cicerót fordítandja, örvendeni fog a' szónak."

Én úgy olvasom minden-napi könyvemben, az Etymologiai oculáron, hogy jós és javas; jósol és javasol; jóslás és javaslás; jóslat és javaslat: mind-egy (mint ós és avas; tós és tavas; tős, tősgyökerez fa, gazda, família, és töves) és csak az itt minden kettő között a' különbség hogy annak egyike nyugvó, 's másika ingó v-vel van írva. Mindazáltal ha ki, az Etymologiai oculárt megpróbálván, és azon sem olvashatván így e' szókat, kigúnyolná azt; és engem is: nekem az szint' úgy nem lenne „nagy botránkozásomra“ (vagy talán csak úgy tetszik; mi-

vel nem vagyok azok közül „kik értenek a' dologhoz“), mint az egykori Árusnak nem vólt, 's nem is lehetett, nagy botránkozására az, hogy az ő oculárai között valamelly falusi eggyűgyű (a' betűt sem esmerő) ember tsak egyet sem talált, sok próbálgatássa után is ollyat, a' mellyen tudott vólna olvasni; 's azért is, minden megpróbált pápa-szemet roszsznak, semmire valónak mondván onnan duhogva előbb állá. Én ezt itt tsak a' szó formájára nézve jelentém 's említém meg: már most annak értelméről ítéljen, a' kinek hogy tetszik.

lap. 95, 96. „Fennség rossz. — Nyilván azért, mert a' ség ragaszték nem adverbium, hanem adjunct. mellé szokott forradni. De így rossz a' felség is, mert a' fel úgy adv. mint a' fenn. 'S így a' kettő közt tsak az a' különbség lessz, hogy ez új, az régi; 's ez, bár mit taníttson a' lófark Horátnál (Epist. II. 1.) különbség. Azonban a' lófark és szükség megérdemlik, hogy Orthológusaink feledjék sanyarságokat. — De talán a' felség annyi mint felsőség. Úgy hiszi Rec. is. Csak azt vitatja a' maga által adott szó védelmére, hogy

ha itt a' fel tehet felsőt, a' fenn is tehessen fennsőt, melly nem rosszabb mint a' túlsó, innenső, 's a' fennség legalább is van olly jó, mint a' mostanság és távolság“ 's a' t.

Ezekre én, egyebeket elhalgatván tsak azt mondom —

1-ször, Hogy fel úgy nem Adverbium a' Magyarban mint ad a' Deákban nem az, p. o. fel-írni, adscribere, fel-tenni adponere: sőt össze-tételben Substantivum az, mint: tej-fel flos lactis.

2.) Hogy fe magában éppen ollyan szokatlan Particula mint kü, mellytől lett nn által künn (mint a' ki-től kinn) l által kül (mutatja a' kül-föld), 's töle osztán s által külső (mint utól-tól utólsó), és nem a' künn-től künn-ső: amattól pedig, ugyan azon nn által, fenn; l által fel (innen felül, fellett, felől), 's ettől s-által felső; ség által felség, 's nem a' fenn-től fennség. Éppen illyen ama magában is szokásban lévő Zsido eredetű be, a' mellytől van nn által benn, l által bel, 's ettől belső, és nem a' benn-től bennső. „És ez bár mit taníttson a' lófark Horátnál, tsak ugyan különbség; és Nyelvünk, ha talán

a' lófark nem is, megérdemli, hogy Orthologusaink“ értessekre adják azoknak a' Neologusoknak, a' kik a' szó-tsinálásban csak a' hasonlóságot (Analogiát) nézik 's keresik.

3.) A' s-g formativum, a' mint Dissertatiomban már elő adtam, járul a) leginkább az Adjectivumokhoz, kivált pedig a' nominálékhoz, p. o. újság, óság, épség, szépség, gondosság, erősség; romlottság, veszettség, fáradtság, feslettség. b) A' substantivumokhoz, p. o. tanúság, uraság, koldútság, Istenség, emberség, vérség, rokonság, atyafiság, Magyarság, Kunság, Jászság. c) A' Verbumokhoz, p. o. bírság, imádság, kívánság, nyereség, veszteség, eleség, vereség, temetség, nevetség, 's a' t. de e' két utólsót, 's több illyeket, ha a' mint sejdíthetni, a' temetet-'s nevetettől vannak, két t-vel szükség írni, mint: temetetség, összehúzva vagy rövidítve: temettség. d) A' sarkalatos számhoz: kétség, háromság, ebben: Szent-háromság. e) A' Prae-, vagy Postpositiokhoz, mint felség, ellen-ség; de ez utóbbinak van Accusat. is: ellent állani; járul hozzá suffixum is: ellenem, ellened, ellene 's a' t. f) Némelly Adverbiumokhoz,

de leginkább csak primitivumokhoz, millyenek hamar, messze, elég, bizony (de e' két utolsó Nomen is, mint: eleget ettem, egy bizonyt sem mondok, minden bizonnyal 's a' t.), p. o. hamarság, messzeség, elégség, bizonyság, távolság, mostanság. De ezekről, főképen az utólsóról hímet varrni nem tanácsos; és a' fennség-re 's más-ⁿⁿ által lett Derivatumokra következést húzni veszedelmes is. Mertebben: mostan, az n csak tóldalék, még pedig felesleg való tóldalék (mint ezekben: nintsen, itten, ottan, hogyan, így; és a' l-n ezekben: addiglan, míglen, pediglen, ismétlen), 's a' nélkül el is lehet. És így nem az n teszi azt Adverbiummá (mert az, mint a' többi említették is már magában is az), mint ezt: fenn az nn teszi azzá. Azért ha szinte kiállaná is a' mostanság kaptáját az: ottanság, ittenség, míglenség, ismétlenség; nem következik még is, hogy az l és nn vagy n által lett Adverbiumok is ki-állják, 's ezen formativumot s-g felvegyék 's vehessék. Ám hiszen próbáljuk meg: jól-ság, rosszúl-ság, rútúl-ság, éktelenül-ség, okosann-ság, méltánn-ság, szépen-ség, bőven-ség, szűken-ség, jó-

zanonn-ság, részegenn-ség, kegyelmesenn-ség, irgalmasonn-ság, kevesenn-ség, sokann-ság, gazdagonn-ság. Ezek, 's t. e. fél-olyan szók, mellyeket az az acre iudicium is, mellyet Quintilián L. I. C. VI. említ, helybe nem hagyna, úgy gondolom (az ízléssé személyesítettől; lap. 98. sor, alólról 11. nem felelhetek,): azt pedig már tudom is bizonyoson, hogy az Etymologia; és a' Károli Gáspár és Szentzi Mólnár Albert által canonizáltatott szókás helybe nem hagyná ökemeket. — Megjegyzést érdemel itt az is, hogy azoknak az Adverbiumoknak, 's Prae- vagy Postpositioknak, mellyekhez a' s-g járúl többnyire comparativusok is van, mint: hamarabb, távolabb, messzebb, alább, feljebb, fenntebb és nem fennebb: de az n-ek által származttaknak nintsen; mert nem mondhatjuk p. o. okosannabb, szépennebb, 's a' t. Hae nugae seria ducunt, lap. 95. szerint.

lap. 98. „Bár azok, a' miket itt mondánk, Dr. B. 's Prof. S. Urakat, és a' kik e' tudós társainkal (társainkkal) egygy értelemben vannak, annak sejtésére bírhatnák, hogy a' mi jobb Merőink nem olly vakmerőséggel bánnak a'

Nyelvvvel mint ők gondolják. Elmélkedjenek szabadabban, 's ne kényszerítgesék vádlottjaikat, hogy minden ellenvetéseikre feleljenek, mert az mind a' két félnek alkalmatlan is, kedvetlen is.“

Bár azok a' miket én már feljebb, 's most legközelebb mondék, Rec. Urat és azon Tudósokat, a' kik vele egy értelemben vannak, annak sejtésére, sőt elhívésére bírhatnák

1.) Hogy a' ki szókát helyesen származtatni, 's újakat tsinálni akar, annak előbb ki kell esmerni 's tanulni a' Nyelvet; tudni annak tulajdonságait; a' Derivatio regulájit: egy szóval, hogy annak Grammaticusnak 's Etymologusnak is szükség lennie: mert másként nehezen bóldogúl, nehezen mehet elő; sőt bátrán 's megtévedés veszedelme nélkül, csak egy lépést sem tehet. Szót tsinálhat, az igaz, a' nélkül is; de benne bizonyos nem leszsz, 's nem is lehet, ha jót tsinált é, 's jól tsinálta é azt?

2.) Hogy a' Nyelvnek törvényeit, 's a' Derivationnak regulájit senkinek megvetni, rontani, tapodni, nem illik; az Írónak pedig, ki a' Nyelvet gyarapítani, szépíteni, támosítani kívánja, nem csak nem illik,

de nem is szabad; én legalább úgy tartom 's hiszem.

3.) Hogy, ha a' szó-faragásban az Írónak, 's más akárkinek, a' maga kénye és tetszésse (meg az analogia) leszsz a' tsapó-sinórja: úgy a' Nyelv idővel, mert quot capita, tot sensus, tot gustus, elromlik; zavart, olly zavart nyelv leszsz, mint vól hajdan Babilóniában; az Etymologia pedig, az a' hasznos és szükséges tudomány, haszna-vehetetlen fog lenni. Mert ha az a' könyv, melybe p. o. már a' rény bé-iktattatott, tsak száz esztendő mulva is kezébe akadánd valamelly Philologusnak, nem hiszem, bár melly jó etymologiai mikroskopiuma legyen is, hogy felfedezze, ki-találja, sőt sejdíttse is, hogy az, a' szegény feje-vett erénytől származott legyen. Ellenben, nem igen régen egy Tóltsvai szép és igen okos leányka S* K** négy esztendő korában (fájdalom, nyóltzig is alig élt, 's meghólt) szót, új szót tsinált: mert egykor bábozás közben, valamit gyenge kezeivel el nem szakaszthatván, annyához viszi, ki akkor éppen az ollójával foglalatoskodék, 's így szól: mamikám! ollantsa-el ezt nekem, kérem. Az anya megérté az új szót, és el-

ollantá, az az, elvágá ollójával azt neká. Már ezt, ha könyvbe menne, századok mulva is könnyen ki-találhatná az Etymologus, hogy az olló-tól van tsinálva; ha nem képzelhetné is hogy azt egy 4 esztendő gyermek tsinálta.

„Mind B. mind S. Úrnak a' Grammatica 's a' Szokás a' két nagy törvényt szabója. Tiszteli azt Rec. is: de kívülrök még valamit egyebet is kell tisztelni, azt az acre judiciumot, mellyet Quintilián L. 1. C. VI. említ, és a' mellyet mi Ízléssé személyesítünk; mert a' Nyelv nem egyedül az Etymologia és Szokás karpántlikájin jártatott Empiria dolga, hanem a' jobbat, igazabbat, szebbet, válogató, 's a' Szokást és Etymológiát hol tisztelő, hol nem tisztelő criticismusé is. — Minekutánna az Etymologiai letzkék helytelenségei (helyességei), 's az egyes szók felől eleget szóllánk (helytelenül), szóljunk valamit arról is, mit kívánhat a' szokás, mi a' szokás, 's B. és S. Urak mit akarnak, midőn velünk a' Szokást akarják tiszteltetni.“

Az acre judiciumot hát tiszteli, és tisztelni parantsolja, a' mint itten látni, a'

Rec. Úr: igen helyesenn! (mert ki ne is tisztelné azt?) De kivüle még valamit egyebet is kell annak, a' ki magát a' Nyelv dolgába ártja, tisztelni, az Etymologia karpántlikáján jártatott Empiriát, 's Grammatikát a' többek között: főképpen pedig az acre iudiciuménn jártatott Etymológiát; mellyet Cicero elébb, 's nem egészen jól, Verbi loquiumnak fordított; azután, és jobban Notatio-nak; 's mások Originatio-nak; Vossius pedig így magyarázott: sermo de etymis, hoc est, oratio, qua Nominis ratio exponitur. Ez tehát az, a' mi a' régi szónak mi-voltát, eredetét, származását, 's grammatikai tulajdonságait vizsgálja, és annak tulajdon értelmére vezet bennünket. Ez, következésképpen az, a' mi által tudhatjuk 's tudjuk azt, hogy a' deák cerno p. o. a' görög κείνω-ból (betű általtétellel 's változással, mint rapio rapui, hajdan rapo rapsi, az αρω-ból, cancer a' κακινος-ból, forma a' μορφη-ből) lett; 's hogy még a' cribrum is attól, a' brum formativum által, éppen úgy mint volutabrum a' voluto-tól. — Ez vizsgálhatja 's ítélni, sőt vizsgalja 's ítéli is meg a' Nyelvnek törvénye szerént, az új szókat is, hogy

mellyiknek van igazi származása, helyes éstörvényes szabása, 's mellyiknek nints. És így tsak nem egész hivatala 's foglatossága az etymológiának criticá-ból 's criticismus-ból áll; 's még is azt attól, nem tudom miért, elítéli a' Rec. Úr. — Tisztelni 's követni kell hát az Írónak is, nem pedig gúnyolni 's megvetni, az Etymológiát; — a' melly, mint Quintilian mondja, usum habet necessarium quoties interpretatione res, de qua quaeritur, eget, . . . continet in se multam eruditionem. Instit. Orat. L. I. Cap. 6. pag. 52. Mert ha nem tiszteli, írni sem fog tudni helyesen sem deákul, sem magyarul (mivel az orthographiának is az Etymologia a' fundamentoma); és p. o. a' Protocolum, Paedagogus, Coenobium, myops, hydra, hypothesis helyett Prothocolum-ot, Pedagogüst, Cenobiumot, miopsot, hidrát, hipotesist, vagy ellenben a' chirurgus 's hierarchia helyett, chyrurgust, hierarchiát teszen; a' Magyarban pedig ezeket: mondtam, látd, hagyd, akgat, szakgat, lyukgat, Tisztel, gyönggyel, gonddal 's a' t. így fogja írni: montam, ládd, hadd, aggat, szaggat, lyuggat, Tisztel, gyöngyel, gondal. Tisztelni 's követni kell a' Gram-

matikát is, a' mit Rec. Úr néhol elmula-
ta, p. o. lap. 92. sor 16. effélék felett
(e' féléről) ítélni; lap. 94. sor 27. nem
bán (bánik) illy sanyarúan; lap 97. sor
1. az elébe (elejébe, vagy nyugvó j, az
az, i-vel elibe) játszott szót; lap 98. sor
4. jobban teszünk (teszszük) ha . . . el-
kerüljük; lap 101. sor 10. elhúl (elhull);
lap 102. sor 16. látánk (látók) P. S. Úr
mit tarta soknak; sor 19. érthetéseket mi-
att (végett) lap 105. sor 2. kedves hang-
zásúvá váljon (váljék). Én úgy látom, a'
Grammatika mikroskopiumán, hogy eze-
ket jobb lett volna úgy tenni, mint én
bérekesztve tevém. Mert, hogy a' többiről
ne szóljak, bán valamit, más; bánik
valamivel is más; mint: haboz beszé-
dében, habzik a' víz mikor szappanoz-
nak; tör valaki valamit, törik a' töredé-
keny edény; meg-hajlik a' veszső, meg-
hajol a' Pap, az oltár előtt. Hae nugae
seria ducunt.

lap 99. „Dr. B. Úr is a' Szokást te-
szi fő hatalmú urrá (?) a' nyelvben.
De melly Szokást? azt e (é) a' mellyet
Horátz és Quintilián mond szokásnak?
Nem, hanem azt, melly a' Keleti Nyel-
vek Grammatikásinak tanulása alatt

töltötte gyermeki éveit (ez igen magas
's nem értem) 's megígéri az Etymolo-
gusznak, hogy emancipatioja után is
ennek veszszeje alatt marad, 's az Író-
kat, 's ezek között leginkább a' Poétá-
kat, kik semmi törvényt nem ismernek,
erőszakoskodnak, dúlnak (néha, fúlnak
is W.), a' Haza minden tartományaiból
és még a' Külföldről 's a' régi két nagy
nemzet kintseiből is zsákmányt gyűjte-
nek, kipusztítja, kiírtja.“

Hogy ha én olyan — idegen, Ásiai faj-
ta, kegyetlen — Tyrannust tettem volna
fő-hatalmú Urrá a' Nyelvben, a' ki az
Írókat, 's ezek között leginkább a' Poétá-
kat (akaratom ellen) kipusztítani, kiírtani
akarná, mint a' Rec. Úr állítja: már úgy
valósággal méltán bosszonkodnának, zú-
golódnának, dúlnának, fúlnának magok-
ban, méltán torzsonkodnának, töreke-
nének, tusakodnának, sőt méltán kelné-
nek fel is ellenem minden Írók 's ezek
közt a' Poéták, nem csak, de minden fegy-
ver-foghatók Nemzetünkben, még a' Szép-
Nemenn lévő is: mert a' Nyelvben még
a' Monáchiának sints semmi helye;
annyival inkább a' tyrannis-nak nints.
De, hogy én egy ilyen Tyrannust

introducaltam, statualtam, 's tettem légyen fő-hatalmú Urrá Nyelvünkön, az nem való; azt, engedelemmel legyen mondva, tsak a' Rec. Úr fogta rám. És hogy a' nem való 's tsak rám fogás, kitet-szik a' Statutionális-ból; mellyet a' nagyjából ímé ide mindjárt ki-írok, de szükség is hogy azt ki-íram a' magam menttségére 's igazítására. Melly töredékeiből a' Statutionális-nak majd ki fog világosodni, hogy az Írók itten, a' helyett hogy kipusztíttatnának 's írtatnának, a' magok szabadságokban nem tsak meghagyatnak, hanem még arra is, hogy éljenek is vele, serkentetnek; és tsupán tsak az azzal való vissza éléstől, t. i. rossz szónak tsinálásától, 's a' jó szónn való kegyetlenkedéstől (tyrannistól) tiltatnak el. Lássuk:

A' Dissertatio 2-dik Részének 2-dik Szakasza „De vocabulis compositis, et novorum fictione ope derivationis“ lap 175. így kezdődik: „Composita ac Decomposita, ut vocant, vocabula quod attinet, talium quidem non est ferax, neque per indolem suam esse potest, lingua magyarica; consequenter talibus valde dictari non potuit, neque poterit. Quo re-

spectu eam, uti et reliquas lingvas Asiaticas, longe superat graeca et germanica, lingvae compositorum et decompositorum vocabulorum feracissimae: quas si nostra hac in parte imitari vellet, idem ei sine dubio accideret, quod ranae Aesopi, bovis magnitudinem adfectanti accidisse fabula docet; nam et in hanc rem quadrat illud: Inops potentem dum vult imitari, perit. Non tamen omnino caret lingua nostra vocabulis compositis.“

Ezt megmutogatván sok példákkal, mellyek között az utólsók: istenfélő, hazafi, Úrfi, közbíró, felebarát, a' 184-dik lapon így szóllok: „Haec composita, aliaque his similia, antiqua sunt, usu mollita, probata, et bona. At recentiora haec: anybeszélet, ákhátzgyerkek, színmártákság (említek vagy tízet) aliaque ejusdem farinae, sunt meo, salvo tamen aliorum iudicio, partim ex bonis, partim ex malis vocabus pessima composita vocabula atque horrenda... Facilitas enim duo pluraque vocabula in unum ore rotundo conflandi, ut sunt e. g. *ετυμωλογία*, *βατραχομυομαχία*, etymologia, batrachomyomachia, libertasque talia componendi, Graecis, pae-

ne dixerim solis, pro indole linguae suae, data est; qua jam vel ipsis Latinis, ut ut ex graecis sua fingentibus, parcius multo, nec tam feliciter uti licuit. Unde illi in transferendis in Latinum graecis vocabulis compositis non audaciter, sed timide quasi versabantur; imo simplicia quoque nova non secure sed cum sollicitudine et anxietate quadam introduxerunt; cujus rei exempla passim apud ipsos reperiuntur.“

Itt Cicerót és Quintiliant hozom fel, némelly ide tartozó példákkal együtt, 's azután, lap 186. ezeket mondom: „Si Cicerone, si Quintiliano, tantus uterque linguae et eloquentiae Latinae Magister, ita de vocabulis latinis proxime memoratis sentiant, ita dubitent, ita judicent: facile jam hinc colligi potest (quod quidem nec citra hanc comparisonem difficile est colligere), quid nobis in genere Magyaris, nobis, quorum lingua Orientalis longe adhuc minus, quam Latinorum, amica compositioni est, statuendum sit, et quid in specie Cicerones, quid Quintiliani nostri de compositis his: fehérszemélydeszka, dolgozáserszény etc. ex germanico Dambrett, et Arbeitsbeutel inep-

te translatis, et de novo rény, qua, ut dicitur, virtutem significari volunt (erény ergo, mea quidem sententia, ab eró, uti kitsiny est ab kitsi, aptius tolerabiliusque fuisset), et de obsoletis: felled, ür, kets etc. hac forma a quibusdam audaculis usitari coeptis, aliisque similibus, et nunc judicent, et olim sint iudicaturi. — Certe haec talia tantorum veterum Latinorum exempla, recentium Magyarorum nostrorum in componendis fingendisque novis vocabulis ardorem, vel ut aptius ad rem eum Quintiliano loquar, cacozeliam, si non omnino restringere, multum saltem temperare possent, et ut temperent etiam, vehementer opto.“ Itt ki írom Quintiliant, a' ki példákkal mutogatja melly nehezen megy a' Deákban a' compositio, 's felhozott példájai után ezt veti: sed res tota magis Graecos decet, nobis minus succedit: nec id fieri natura puto, sed alienis favemus: ideoque cum *κυρταυχνα* (ex *κυρτος* curvus, et *αυχνη* cervix) mirati sumus, incurvicervicum vix a risu defendimus Lib. I. cap. 5.

En ez után nyomba így: „Quanto melius quadrant haec in nova compo-

sita nostra vocabula! quanto magis nos, pro indole linguae nostrae, fateri cogimur: res haec tota magis Graecos, Latinos ac Germanos decet, nobis minus (ne dicam plane non) succedit. An igitur linguae culturae supersedendum? An a formatione ac fictione novorum vocabulorum, quae ad linguae culturam adeo sunt necessaria, omnino abstinendum? Absit! nihil minus, quam id volo; quin dico audendum! Bonitati nil officit novitas vocabulorum, modo sint recte, ad leges etymologicas ac juxta regulas Derivationis ficta. Nam, et quae vetera nunc sunt, fuerunt olim nova: contra, quae nova nunc sunt, erunt vetera. Sicut non omne, quia vetus, bonum: ita non omne, quia novum, malum est. Audiamus Quintilianum qui in simili casu sentiat: „neque, ait, accedo Celso, qui ab Oratore verba fingi vetat. — Nam, cum sint eorum alia (ut dicit Cicero) nativa, id est, quae, significata sunt primo sensu: alia reperta, quae ex his facta sunt: ut jam nobis ponere alia, quam quae illi rudes homines primique fecerunt, fas non sit: at derivare, flectere, conjungere, quod natis postea conces-

sum est, quando desiit licere? L. I. cap. 6. pag. 47. L. 8. cap. 3. pag. 78.“

Audendum ergo! At in fingendis derivandisque vocabulis non analogia solum est spectanda, verum etymologia praecipue; deinde usus et consuetudo prae oculis habenda. Nam ipsa analogia, solam si sequaris, seducit; etymologia vero vel errorem ejus detegit et corrigit, ipsa dum recta via ducit. In his e. g. *mondolat*, *felület*, *környület* etc. nihil, si formam spectes, quod excipias, habes: sunt enim, juxta analogiam, plane ad similitudinem bonorum vocabulorum: *gondolat*, *készület*, et *feszület* ficta: at si etymologiam consulas, docebit, a verbo *mond* dicit, non fieri aliud verbum per *l* sic *mondol*, unde tandem nasci per *t* posset *mondolat*, uti a nomine *gond* cura fit per *l* servile *gondol*, a cujus 3-tia persona *gondola*, ortum per idem *t* est *gondolat*; neque a Positionibus *felül* et *környül* fieri verba *felülik* et *környülik*, ut inde tandem oriri possent nomina *felület* et *környület*. — Analogia (ratio, proportio, similitudo) non tam circa nasciturum, quam circa natum jam occupatur voca-

bulum. Proinde, cum ingenium grammaticum parturit, etymologia sit obstrictrix necesse est; secus nascetur non minus ridiculus, non simia turpis, sed monstrum horrendum. Analogiae enim haec vis est, asserente Quintiliano, ut id, quod dubium est, ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referat, ut incerta certis probet: quod efficitur *comparatione* similium in extremis maxime syllabis.“ Usus ergo analogiae multiplex in Lingva Latina est; sed neque in magyarica nullus. És hogy annak Nyelvünkben is van haszna, ott példákkal megmutogatom, mint Quintilian a' Deákra nézve tselekedett: azután lap 190. így folytatom beszédemet:

Etymologia tamen multo plures ac majores habet usus tam in derivatione quam in explicatione vocabulorum. Haec enim (sunt verba Quintiliani) verborum originem inquit, et usum habet necessarium, quoties interpretatione res, de qua quaeritur, eget. Nonnunquam etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum meridiem an medidiem oporteat dicere, quaeritur; aliaque, quae consuetudini serviunt. Continet autem in se multam eruditionem, sive illa ex

Graecis orta tractemus, quae sunt plurima etc. L. I. cap. 6. pag. 52.“ Imo, quod addo, et orthographiae basis, ipsa etymologia est, 's a' t. És az etymológiáról való hosszas tanításomat (lap 190—201.) így rekesztem bé: Liqueat ex his, quantae sit utilitatis etymologica scientia, et necessitatis lingvarum diversarum cognitio ad aliquam lingvam bene intelligendam, et recte docendam. Ad nostram certe, lingvarum praecipue Orientalium notitia adeo est necessaria, ut qui se sine ea ad Grammaticam scribendam accinxerit, oleum et operam perdet; haerebit centies; sudabit nequicquam; et vix mediocrem scribebit dabitque Grammaticam.

A' Szokásról pedig (mint már kevésbé fontos dologról:) legutoljára, és így, szóllok a' 202-dik láponn: „Denique ad Analogiam et Etymologiam accedit Usus et Consuetudo cum ipsa Euphonia: quae etiam multum in cultura lingvae juvant, si bene, ut par est, ad eas attendatur. Nam e. g. etymologia non repugnat, analogia autem quasi postulat, ut 1-mo quemadmodum facta sunt öntöz, öntözget ab önt, et kegyes, kegyelem ab ob-

sol. kegy: ita fiant ontöz, ontözgat ab ont, et ketses, ketselem ab aequae obsol. kets; contra ut ab hoc est ketsegtet, ita sit ab illo kegyegtet. Verum obstat Consuetudo: saltem hactenus obstitit. 2-do Sicut Jod (j) quā Affixum semper in Verbis 1-mae Classis mobile est et movetur, e. g. vágja, fogja, szúrja; ita mobile sit, et moveatur etiam in Verbis 2-dae Classis, e. g. verje, törje, túrje. At usus et Consuetudo quietem hic ipsi Jod Affixio dedit, jubetque scribere: veri, tóri, túri. Item porro 3-tio Ut idem Jod, quā suffixum, in Nominibus tam 1-mae quam 2-dae Classis semper adsit et moveatur, e. g. lábja, borja, úrja, kézje, bórje, szúrje. Sed usus et consuetudo, hoc Jod Suffixum in his vocabulis Euphoniae gratia, et in aliis semper, cum euphonia poscit, vel omittit, et Vocalen tantum ejus relinquit; vel in literam praecedentem mutat; vel etiam in 2-da vocab. Classe interdum quiescere jubet; e. g. lába, bora, ura, keze, bóre, szüre, vagy bóri, szúri (gauzape ejus) kési, képi, töki, tsöki, megyi 's a' t. Ezt a 210-dik lapig folytatván, ott így szóllok:

Satis, ni fallor, ex his patet, in usu

culturaque linguae, post analogiam atque etymologiam, maxime ad consuetudinem attendendum esse. Nam Consuetudo (sunt verba Quintiliani) certissima loquendi magistra est; et, utendum plane sermone ut nummo, cui publica forma est. Nam fuerit pæne ridiculum, malle sermonem, quo locuti sunt homines, quam quo loquuntur. Et sane quid est aliud vetus sermo, quam vetus loquendi consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendumque imprimis, id ipsum quid sit, quod Consuetudinem vocemus. Quae si eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit praeceptum non orationi modo, sed, quod majus est, vitae. Unde enim tanti boni, ut pluribus, quae recta sunt, plateant? Igitur ut velli et comam in gradus frangere, et in balneis perpotare (könnyez, könnyes, ajkok, hasztalan, kets, kegy, gyönyör, még pro míg, feled) quamlibet haec invaserint civitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at lavamus et tondemus, et convivimus (könyvez, könyves, ajkok, haszontalan, ketsegtet, kegyelem, gyönyörű, míg, felejt) ex consuetudi-

ne sunt: sic in loquendo, non, si quid vitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut trans eam quemadmodum vulgo imperiti loquuntur; tota saepe theatra, et omnem Circi turbam exclamasse barbare, scimus. Ergo consuetudinem sermonis, vocabo consensum Eruditorum, sicut vivendi consensum Bonorum.“ L. I. cap. 6. pag. 55. Mind ezek után legutóljára így szólok:

Ceterum non haec eo spectant, ut linguae culturam vel inhibeat, vel impediant; minime: quin potius omnia, quae hactenus disserui, eo tendunt ut viam modumque ad eam monstrent, facemque, ne pedem offendas, praeferant. Audendum itaque, repeto iterum: audendum; nec in linguae cultura segnescendum! Annitatur penitus nosse hanc linguam, quae, ob raram suam simplicitatem, miram svavitatem, grandem energiam, ad metrum aequae ac ad prosam aptitudinem digna certe esset, vel si peregrina foret, ut eam condiscamus; demusque operam, ut Magyari emendate loqui magyarice et scribere valeamus. Scire linguas peregrinas laudi ducimus; et si quando, Lati-

ne e. g. loquentes vel scribentes, erramus, pudet nos; et merito: An vernaculam linguam non callere, vel ea corrupte uti, non nos puderet? Absit a nobis ista et impudentia, et iniquitas, et socordia! Quilibet certe, qui mobilem Nationem suam vere, ut par est, aestimat atque amat (et quis non talis esset?) totus in eo mecum, opinor, erit, ut linguam Magyarice et bene intelligat, et culturam ejus pro suo posse promoveat. Ut vero hoc studium, haec cultura linguae eo facilius feliciusque succedere queat, sequentes adhuc pro conclusione hujus opusculi addo, partim ex Quintiliano, partim de meo penu, observationes.“ — Illyen 17 van; azokból is írok ki:

1.) Analogia, etymologia, et consuetudo, praecipua sunt linguae excolendae media. Omnia tamen haec exigunt acre iudicium. Quintil. Lib. 1. cap. 6. pag. 47.

2.) Ego *ogsofias* minime excludo. Quid enim tam necessarium, quam recta locutio? Imo inherendum ei iudico, quoad licet; diu etiam mutantibus repugnandum: sed abolita atque abrogata retinere, insolentiae cujusdam est, et frivo-

lae in parvis jactantiae. ibid. pag. 50. A' negyedik:

4.) Usitatis tutius utimur: nova (vocabulary) non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem asserunt orationi; repudiata, etiam in jocos abeunt. ibid. pag. 46, 47.

5.) Oratio cujus summa virtus est perspicuitas, quam fit vitiosa, si egeat interprete. ibid. pag. 54.

6.) Ergo, ut novorum (vocabulorum) optima erunt maxime vetera; ita veterum maxime nova. ibid. pag. 54. A' tizedik:

10.) Lingva magyrica longe facilius ac felicius ditari verbis ope derivationis factis, quam ullo alio modo potest.

11.) Derivatio in lingua magyrica certas habet leges, non vagas, ut Latina; saltem multo, quam haec, certiores.

12.) Compositio vocabulorum longe nobis minus, quam Latinis, Graecis, ac Germanis succedit; neque tamen omnino est impossibilis, et inusitata.

14.) Vocabula vel in compositione, tanto magis extra eam, integritatem amant, periculosamque sui mutilationem aversantur. Hinc, an köny-elműség valeat nec ne, facile dijudicari potest.

15.) Verba (vocabulary) juxta leges Derivationis ficta, etsi dura primum videntur, usu mollientur.

16.) Ratio scribendi peregrina, nuper a quibusdam usurpari coepta, qualis est e. g. Venusz, Küpris, Achillesch, Herculesch etc. linguae nostrae indoli repugnat 's a' t.

Tsak e' Kivonásból is már minden láthatja, 's látja is, úgy tartom, a' többek között, azt, hogy én a' Szokást nem teszem fő-hatalmú Úrrá a' nyelvben. Hát a' Rec. Úr az Egészből is, miért nem láthatta 's látta azt? Én nem tudom, meg vallom, miért nem, Találgathatnám ugyan illy formánn: Vagy azért, hogy nem olvasta el a' Dissertációt végig, mivel „megtekintvén az első lapokat, látta mi lesz 's mi van az egész könyvben.“ Vagy, ha elolvasta is végig, nem értette azt. Vagy ha értette, „úgy tett mintha nem értené a' mit igen jól értett (és fortélyosan kívánta előbe játszani az Olvasónak, lap 97. sor 13. nem, hogy találja ki, de higgye el, hogy én a' Szokást úgy felmagasztaltam), 's megvallá a' mit tagadni nem lehet, hogy ilyenek a' gántsolók“ a' 89. lapon, alól, tett jegyzés szerint. Találgathatnám,

mondom, illy formánn. De, mivel ezek egy Recensenshez igen igen illetlenek vólnának, rá fogni, annyival inkább állítani nem merem.

„Az úgy nevezett nyelvrontók is a Szokást teszik eggyik Úrrá a' Nyelvben (grammaticae loqui non est semper latine loqui, ezt mondja Gellius); de nem azt a' Szokást, a' mellyet Dr. B. Úr tisztel, a' Károli Gáspár és Szentzi Mólnar Albert által canonizáltattat, hanem a' mellyet Horácz nevez annak, és Quintilián (consuetudinem vocabo consensum Eruditorum), és a' mellyet minden régi és új Literatúrával bíró nemzet tisztel; azt a' Szokást, a' mellyet rész szerint az idő, rész szerint a' jó Írók hoznak-bé.“

Az a' Szokás, mellyet én a' Nyelvben tisztetek, olly hasonló ahhoz, mellyet Quintilian annak nevez, mint a' tojáshoz a' tojás. De azomban a' K. Gáspár, és Sz. M. Albert által canonizáltattat is tisztellem 's betsülöm. Miért? Azért, mert látom, hogy a' Göntzi volt érdemes Esperest K. G. jól sejtett magyarul; mivel a' Sz. Bibliát magyarra fordította. Sz. M. Albertről pedig tudom, még pedig a' maga állításából tu-

dom ezeket: 1.) hogy éppen akkor fiatal Göntzi Deákotska lévén, ő hordta által a' fordítást árkusenként a' szomszéd Visolyi Typographiába. 2.) Hogy ő már akkor is szerette anyai nyelvét; Verseket is írt rajta; és figyelmetesen halgatta az öreg Prédikátorokat, azt mondja, midőn a' többek közt arról vetélkednének hogy a' köszvény szó honnan van; 's eggyik onnan lenni állítaná: mert az köz minden emberrel: 's a' másik onnan: mert az a' tagok 's ízek (artus, articulus) között uralkodik leginkább; és így ebből lett volna kö-z-vé-ny. 3.) Hogy ő, külső országra menvén, az Áltorfi Akadémiában magyar Szó-tárt írt, melly 1604. a' szomszéd Nórímbérgában jött ki (én is ott vettem azt meg). Azután 4.) hogy ő Casselben a' Mórítz, akkori Fejedelem Udvarában magyar-nyelvet tanító Professor volt; a' Sz. Dávid Soltárit is kis formában, magyarul kiadta (láttam ezt én is ott a' Fejed. szép B. thécában 1797-ben; de semmi más munkáját nem); magyar Grammatikát is, ugyan ott és akkor írt. 5.) Hogy a' K. G. fordítását megjobbítván, a' Szent Bibliát, négy rétbén, Hanauban kiadta. És így méltán gyanítom, hogy abban az

időben senki a' magyar nyelvet jobban, sőt merem mondani, hogy senki úgy, nem értette, nem tudta, mint ő értette 's tudta.

lap 100. Dr. B. Úr és azok a' kik felekezetén vannak, Horátnak szavait a' szerént hordják-fel a' Nyelvrontók ellen, hogy Rec. ki nem fejtheti magát azon gyanúból, hogy a' helyet nem magából Horátnból, hanem csak valamelly citatumból kapták fel. Ha ezt gondolni a' tudós férjfiak felől megbántás: nem megbántás e (è) azt tenni-fel, hogy magából vették Horátnból, de Horátnot nem értették? Valóban illő elejét venni, hogy Horátnal többé olyat ne mondassanak, a' mit ő mondani pirúlt volna, 's ne bitangolják tovább szavait. A' hely az Epistolák II. Könyv. III. Darabjában v. 47-72. áll, 's imhol vagyona lefordítva: Szólásod ékes lészen, ha ravasz fortéllyal annak a' mi nem új, új színt fogsz adni tudni. Ha holmi, a' mire nintsen készen szó, új festéket és színt kíván 's a' t."

De én e' fordításban sem látom semmi nyomát annak, hogy az Írónak hatalma volna a' régi jó szót elrontani; hanem,

hogy szabadsága van új szókat tsinálni; mellytől őtet senki el nem tiltja, 's nem is tilthatja. Ellenben pedig látom világosan azt, a' mit a' citatumból felkapott, vagy nem értett helyben a' fordítás és magyarázás előtt is gyanítottam vólt, hogy t. i. a' Szokás szabad kénye 's hatalma szerént uralkodik a' Nyelvben. De ezen szabad-kényt és hatalmat elveszi Rec. Úr a' Szokástól és az Írónak adja akaratja ellen is Horátnak; a' ki ezt mondja: „sok szavunk, melly már elhala, ismét eljövendő, 's a' mi most tiszteltetik, ismét el fog halni, mihelyt úgy akarándja a' Szokás.“ És így az usus teszi azt meg tulajdon képpen, nem az Író, hogy valamelly szó elhaljon 's ismét feltámadjon; és hogy az új szó lábra kapjon 's éljen. Szókat ugyan tsinálhat az Író, mert szabadságában áll; és tsinál is, mert őt arra sokszor a' szükség is kényszeríti: de az usus veszi osztán azokat folyamatra, ha jók; és ha nem jók, vagy pedig bennák, nem veszi mind addig, míg más Író más formát nem ad azoknak. Némaelty régi de világosító példákat hozok itt fel: a' Márs Papjainak Énekekben (Carmen saliare) a' pars és populus szók,

meg vagynak tsonkítva így: Pa és Po; Enniusban a' domus, Do; az Oscusoknál (Osci) Olasz Ország hajdani lakosainál, coelum és famulus tsak coel és famul; a' Rómaiaknál a' XII. tábla Törvényneinek egyike ez vala: Si membrum rapsit, ni pagit, talio esto (Liviusnál pependi helyett pendi-t, Quintiliánnál pepigi helyett panxi-t is találhatni). Hajdan tehát rapo, pago (a' Görög *αρω*, *πηρω* vagy *παρω*-ból), frago, mellytől van fragilis, és tago vóltak a' módiban. De ezek így meg nem élhettek; nem engedte az usus; hanem i és n betűvel megszorítottván (és nem megtsonkítottván), lett belőlök; rapio, rapui, pango, frango, tango; mint ebből: *λεγω* és *κίκυνος*, lett lingo és cincinnus; 's így élnek mind e' mai napiglan, a' Deák nyelvben; és így is fognak élni, kétség kívül, míg él a' Deák nyelv az idegen Nemzeteknél is, mert így akarta, 's akarja az usus. Az Író tehát gyárthat ugyan ma is, szintűgy mint Horátz 's mások hajdan, új szókat, a' mennyit akar; tsinálhat elég nyír, nyár, fűz, és ákhátzgyereket; el is indíthatja őket, az igaz, de ő maga életre (élésbe) nem hozhatja

azokat. Mert ha mások, az Írók 's Nem-írók, fel nem fognak osztán rajtok, 's ha következésképpen, az usus karpántlikáján nem jártatja, soha járni meg nem fognak tanulni a' szegény ákhátzgyerekek, hanem vagy mindég benn ülnek az apjok házában; vagy ha kivántzorognak a' küszöbön, elesnek, fejeket betörik 's meghalnak.

Egyébaránt én részemről köszönöm a' Rec. Úrnak (a' Sípóséról is, míg maga megköszönhetné) azt a' különös gondoskodássát, hogy ama nevezetes, 's tsak valamelly citatumból felkapott helynek a' forrására rá igazítani; azt lefordítván velem megértetni; 's ekképpen a' Horátz szava további bitangolásának eleit-venni méltóztatott. De, minthogy édes Nemzetünknek sokkal nagyobb kára van, ítéletem szerint, abból hogy nyelvben a' nagy vétkek terjesztetnek általam, mint haszna lesz az abból hogy én már most Horátzot, a' megmagyarázott helyen értem, és szavait többé nem bitangolom: tehát én, megvallom, sokkal kedvesebben vettem volna, ha Rec. Úr, ezen oktatás helyett, arra tanított volna meg, a' mit vártam is tőle, hogy, a' könny mellett

mi (mert már azt jól tudom hogy ki) har-
tazol; és, következésképpen, hogy a' kö-
nyű elrontva nintsen: ha, továbbá, az
én sok és nagy vétkeimet mind-egy-
gyig rendre kötelessége szerént, kimuto-
gatta, 's hogy azok olyanok, megmu-
togatta, és annál fogva engem, tévelygés-
semből jó útra vezetvén, a' vétkeknek ter-
jesztésektől eltartóztatott volna. Már ez
a' tett, én úgy látom, a' jobbak pedig ér-
zik is hihető, nem lett, éppen nem lett
volna heroismus, szeretet 's etymologiai
tudomány nélkül való, lap 87.

lap 102. „Et nova fictaque nuper
habebunt verba fidem, si graeco fonte
cadent, parce detorta. — A' Látzium
nyelve az ő nyelvével nem idegen, sőt
épen rokon görög nyelv' szavait más vé-
gezetekkel vette-fel; az os, az η, az ov,
Rómában usz (us) a, um-nak monda-
tott.“ 's a' t.

A' mit Rec. Úr mond ez illy írás-
módnak mentegetéssire: Achillesch, Vé-
nusz, szorsz, jusz, Pontziusz Pilátusz, Jé-
szusz, Krisztusz, Thamász, János, 's a' t;
úgy a' szó tsonkításról is, a' 103-dik la-
ponn; arra, ugyan ott alól, a' jegyzésben,
meg van feelve. Az idegen Neveket tson-

kítás, betű változtatás által megmagyaro-
sítani, szabad, a' mit tsak lehet. Mert hi-
szen Pál, Péter, Elek, Amrus, Bertalan,
Bálint, Boldizsár, Imre, Sándor, Ilona, 's
több e' félék, úgy lettek ezekből: Paulus,
Petrus, Alexius, Ambrosius, Bartholomæ-
us, Valentinus, Balthasar, Emericus, Ale-
xander, Helena. De onnan nem követke-
zik, úgy tartom, hogy a' magyar neveket
vagy szókat is, mint p. o. könyű, odú,
szaru, szabad volna megtsonkítani: mert
abban az acré judicium mind személye-
sítve, mind testesítve (concrete) meg-
fogna botránkozni; az Etymologia is.

lap. 104. „Recensiómk már is sokra
terjedett; illő hogy véget érjünk. En-
gedje Prof. Sípós Úr, 's érdemes társa,
hogy egy kérdést tegyünk, és gondol-
kodásunkat előadhassuk: „Miben áll az
Író tiszte? abban e (é) hogy vakon kö-
vesse a' Szokást (éppen nem), 's attól
elállani, bár hibást és vétkest parantsol
is, ne mérészeljen? (sőt attól akkor el-
állani, kötelesség); vagy abban inkább
hogy a' nyelvet a' maga ideáljához hason-
lóbba (bővebbé, tisztábbá, hathatósab-
bá, szebb-zengésűvé) tegye.“ 's a' t. Fe-
lelet. A' Való, mint mindég, itt is sze-

retett helyén, középben fog állani. Sem a' Szokás imádóji nem kívánják, azokat kivévén, a' kiknek fül és nem ész a' vezérek, 's a' példát és nem az értelem sugallatit, akarják követni, hogy a' nyelv a' tökéletesedhetés útján feljebb ne hágjon.“ 's a' t.

Már itten nem tsak fülemhez, mint feljebb, hanem fejemhez is kapék, 's megpróbálám ha kong é nagyonn. Mert, minthogy a' Rec. Úr minden igaz ok nélkül rám fogá, hogy én a' nyelvben a' Szokásnak, tsupán tsak a' Szokásnak vagyok imádója, gyanítám hogy főképpen nekem szól ezen szép aestheticusz letzke; és hogy én rám vergál, tzéloz, 's tölem ítéli el mint egygy az ész, értelmet.

„Sem az Újítók nem, azokat kivévén, a' kik iconoclastai dühhel (dühvel) mindent fel akarnának forgatni a' mi tiszteletre talán hibásan jutott, hogy nyelvünkől egészen más nyelvet tsináljanak. Hogy a' mi a' Nyelvben meg nints, nem mivel meg van más nyelvben, hanem mivel arra nekünk is szükségünk vagyon, 's talán halaszthatatlan szükségünk, annak megszereztessek; hogy a' mi abban homályos és kétes

értelmű, világossá 's kétségtelen értelművé tétessék; hogy a' mi szennyet azon (a') miveletlenség vagy tévedés ejtettek, arról elháríttassék; ez az a' mit a' szónak nem Stylisticai hanem Lexiconi, nem gyűlöletes hanem tiszteletes értelmében vett Neologuszok elérni törekednek.“

Ez valóban dítisértre méltó törekedés; és hogy sikeres legyen óhajtom. De egyszer'smind arra kérem, ha szabad, a' Neologusz Urakat, hogy a' régi kész jó szókat ne rontsák el, hanem az alatt is míg az ilyen rontással bajoskodnának, tsináljanak inkább újakat; tsak hogy Nyelvünk törvényyeire figyelmezzenek. Tsapó-sinór után jól kifaragott 's bárdolt egyenes fákból tsinálhat 's tsinál szép házat az Áts; holmi girbe-gurba dutsos-butsos bárdolatlanokból pedig nem. A' szó faragásban a' Derivatio regulája a' tsapó-sinór: az olyan szók ékesítik Nyelvünk Alkotmányát, mellyek a' Quintilián Meister által rendeltetett Pallérnak, az acre judiciumnak felvígyázása 's igazgatása alatt, ezen sinór szerént faragtattak; a' nem e' szerént gyártattak pedig tsak tsúfítják rútítják 's éktelenítik azt. A' hon-

nan minden tudós Írók, kik a' Grammatikát tisztelik; az Etymológiát értik; a' Derivatio reguláját tudják; ezen már többször említett tsapó-sinór szerint törekednek, 's igyekeznek szükséges új szókat faragni, tsinálni, formálni, „azokat kivén a' kiknek fül és nem ész a' vezérek, 's a' példát (analogiát, ínyt, szabadkényt, 's tetszést) és nem az értelem sugarlatit (nem az acre iudiciumot, nem az Etymológiát, nem a' Derivatio reguláját) akarják követni“ a' szógyártásban. Vannak Nyelvünkben, az igaz, igen sok szép szók olyanok, a' melyek megavúltaktól 's kihóltaktól származtak. Illyenek p. o. beszéd, beszél, melyek d és l által lettek e' régi 's Persa eredetű szótól: beze vagy besze, verbum, ('s ettől van hihető a' Görög βαλω loquor is); szeret, szerelem, t és l m által a' Török és Persa szer-től; szoros, szorgos, szorgalom, szorong, a' Zsidó צר tör vagy szor-tól, angustia, izzad, ugyan-tsak a' Zsidó צד éz-től, sudor. Illyenek továbbá: piros, pozsgás, kies, ékes, kegyes; irgalom, kegyelem, figyelem; irgalmaz, kegyelmez, figyelmez; ketsegtet; üres, üreg, ürül, ürít; örül, ör-

vend; mozog, mozdúl, mozdít; forog, fordul, fordít; imád, sajnál, 's a' t. ezen megavúltaktól: pir, pozsga, ki, ék, kegy, irg, figy, kets, ür, örü vagy ingó v-vel örv (ettől: annak örvével tselekedte ő ezt vagy amazt), mo z, for, ima, sajna. De, ha kimár ezektől, ama jók szerint, illyeket tsinálna: pírát, pírálom, pírgos, pírgalom; irgos, irgúl, irgít; figyes, figyül, figyít; szeres, szerül, szerít; kegyül, kegyít, kegyegtet; ketsül, ketsít; izzúl, izzít; imál, sajnád, 's a' t. ugyan ész vólna e' annak a' vezére; és nem tsupán tsak a' példát, analogiát vagy hasonlóságot követné e' (nem pedig az értelem sugarlatit, a' Quintiliántól említett Szókást) a' szó tsinálásban? Ítélje meg a' kinek az effélékről ítélni szabad (szabad pedig mindennek valaki tsak ért a' dologhoz); ítélje meg egyszersmind azt is, hogy mit érnének ezek, 's más ezekhez hasonló szók a' 92. lap. sor 16. 17. szerint.

Nem lehet hát minden szót az analogia kaptájára ütni, valamint minden tsizmat egy sámfára feszíteni nem. Miért jó p. o. hajnallik, hanyatlik, fénylik, ajánl, reményl, öldökl; és miért nem: hajnall, hanyatl, fényl, ajánlik, reménylik, öldökl?

holott egyik úgy mint a' másik l által van formálva, származtatva. Tsak azért, mert sok intransit. verbum ik végezetet kíván; mellyet a' Transitivum (ki vévén némelly irregularét) megvet: azt pedig, hogy mellyik ollyan, 's mellyik illyen, az Etymologia tanítja 's mutatja ki; nem az Analogia. Továbbá még, miért jó: vagdal, szurkál, fogdos, keresgél, heverész, fájdalom, kádár, töltés; 's miért nem: tanuldal, olvaskál, irdos, találgál, ülész, sírdalom, kerekár, költsér*)? Azért, mert nem lehet minden szót mint tsak most mondám az Analogia kaptájára ütni: ellenzi azt a' Szokás is. Látni-való tehát, hogy a' Szógyártónak, hogy jól gyárthasson, illő, sőt szükség tudni az Etymológiát; követni a' Derivatio reguláit; tisztelni a' Grammatikát; tekinteni a' Szokást; nem pedig megvetni, tapodni, rontani, gúnyolni. —

Így vala kezdete, folyamotja, 's így

*) Költsér a' költ igétől; mint töltés a' tölt-től. De ennek a' formájára már talán nem lenne rossz és szükségtelen (mint a' hornyák) ez új szó: öntsér, az önt igétől, kerti öntöző edény. Hát vádár, a' kádár kaptájára, vád koholó, vád-gyártó?

lőn vége ezen kemény, régen megigért megtámadtatásomnak, és azt nyomba követő heves tüzes Ütközetnek, 's ezzel, talán, az egész Penna-háborúnak is! Mellyben én, ha nagyonn, 's agyonn, megverettettem is; de tsak ugyan nem estem el. Mert hal kezemben az Etymologia erős paizzsát és mikroskopiumát tartván; jobb kezemmel pedig gyenge fegyveremet forgatván, így védelmezgetém magamat a' rám lövellgetett hegyes nyilak ellen, a' mint itten elő 's tudtára adám nem tsak azoknak a' kik felekezetemen vagynak — (lap 100. sor 10.) hanem az egész Magyar Világnak. A' melly nyilak közül ha némellyek kemény paizsomról visszapattanván, magát a' Vitéz Bajnokot megtalálták volna sérteni, azt magának köszönnye. Mert ne húzogatta volna fel olly igen feszesenn az íve húrját, 's nyilait ne lövellgette volna felém 's rám olly nagy sebbel-lobbal, hévvel-léhvel (szeleskedni soha sem jó; kivált pedig az üt-közetben); ne támadt, ne vert, ne ütögetett, ne sértetett, ne vágdalt volna meg engem (Sipos Pajtást is) olly igen kéméltelenül; és pedig tsak azért, hogy én valamely idegen 's tsintalan Akhátzgyerkeket, ne-

hány idétlen rokonaikkal együtt, meglátván hogy Nemzetünk szép virágos kertjében ott tsintalankodnak, bazafiúi buzgóságból jól megtaláltam suprálni, virgázni, fenyíteni. Ezért, mondom, fő képpen és nem egyébért támadá, ezért vagdala meg, 's tsak nem felkontzola engem a' Vitéz Bajnok, a' Had-izenetben önként, kéretlen adott Parolája ellen; holott pedig tsak az is irgalomra hajthatá vala erántam Antagonisztám, inkább mint Sípóst (lap 95. sor 2.) a' két szó nagy hasonlósága. — Biz' a' Bagoly sokkal irgalmasabb vólt, és szelídebben viselte magát a' Sólyom eránt, 's nem bánt vele illy sanyarúan (lap 94. sor 28.) midőn az, az ő fiait gántsolná, gúnyolná, piszkolná, nem tsak, hanem őket világosan lustáknak, tsúfoknak, ékteleneknek, 's poszátáknak mondaná; mert egész tsendességgel tsak azt felelé nekie: hűm! néznéd tsak őket az én szememmel! Mert ha ő is olly irgalmatlan, olly heves, olly indulatos vólt vólna, mint az én Antagonisztám a' milyen: tehát szint' úgy lehetne most nekünk Bagoly és Sólyom, mint Béka és Egér-Hartzót olvasnunk.

Külömben ugyan, egy részről, nem

lehet tsudálni, ha illy sanyarúan, ha illy kémélletlenül, 's irgalmatlanul bánt is velem a' Vitéz Bajnok Úr. Mert ha tsak egy szegény köz-ember sem venné jó néven, ha Úr fenyitené is meg keményen az ő gyerekeit: hát egy Úr ugyan hogy nézhetné, hogy szenyvedhetné azt el békével, mikor az ő Úrfiait, bár melly tsintalanok legyenek is azok, egy szegény legény megvirgázni 's fenyíteni bátorodik és mérészi; olly nagy szokott lenni a' *soqyn*, Ha az ákháztgyerkekről úgy ítéltém vólna én is, mint az egykori szegény egygyű ember, valamelly nagy Úr udvarában tartatott két kis majomról ítél: a' ki egy kosár tseresnyét vívén oda, a' folyosón megállá, míg béjeleneteték; 's látván a' tseresnyét a' két kis, akkor nem a' minden-napi köntösökben vólt majmok, kapnak az alkalmatosságon, és kóstoloban annyit ki kapkodnak a' kosárból, hogy a' szegény ember tsak elhült belé. De be is vádolá őket, mihelyt bé mehete, így szólván: egészen tele vólt ez a' kosár Nagyságos Uram; de azok a' pajkos kis urfítskák jól kimarokolásának belőle ott kinn a' tornáztban. Ha mondom én is így ítéltém vólna az

ákháztgyerkekről, 's meg nem virgáztam fenyítettem volna őket; nekem, úgy látom, semmi bajom, semmi bántódásom nem lett volna, a' ki most illy rútúl megverettettem. De jól van! úgy kell nekem! Síposnak is! Merito plectimur; méltánnak lakolunk! Mert ha bár a' minden-napi könyveinkben nem leljük is, legalább valamelly citatumból; vagy hallomásból megtanúlhattuk 's tudhattuk volna, hogy: decipit frons prima multos; hogy ex ungue leonem. Következésképpen itt az ilyen kopasz menttség: én, mikor az ákháztgyerkeket vertem, nem tudtam, hogy úrfiakat verek, semmit sem ér; mert az ignorantia vincibilis, nem pedig invincibilis volt.

Némelly észre-vételek:

1.) A' ki másokat feddeni akar, annak ismérni illik a' mit fedd lap 37. E' szerint, a' ki egy olyan munkát akar megrostálni, melly a' szóknak hogyan lett, 's hogyan lehető származásokat adja elő; a' mellett bé vág a' Keleti nyelvekbe is, és azokból vett szükséges példákkal világosítja meg Nyelvünknek más képpen megfajthetetlen

Ásiai tulajdonságait: illő, sőt szükség a) hogy az a' Philológiához és Etymológiához sejtсен, jól sejtсен. b) Hogy annak Ásiai drótból szőtt rostája is legyen, és nem csak Magyar-Országiból való. De a' Rec. Úrnak amollyan nints; illyent is pedig igen ritkát (mert hihető, nem volt sűrűbb a' házánál) vett elő ollyat, a' mellyből rostálás közben a' jó szemek (fajtalan, esztelen, kedvetlen) kihullottak; 's az otsúk (fajastalan eszestelen, kedvestelen) benne megmaradtak, a' mint feljebb látók.

2.) Egy Könyv-Bírónak kötelessége az, 1.) hogy a' megítélés végett felvett munkát jól megolvassa 's értse: 2) hogy a' mi hibát lát benne kimutassa; és, hogy az hiba, meg is mutassa. 3) hogy a' mi jó (mert nints olly rossz könyv, mellyben valami jó nem volna) abban van, el ne titkolja, hanem azt is megemlíttse. 4) hogy egyenesen, igazán, részre-hajlás nélkül ítéljen, suum cuique. Ha külömben tselekeszik, hibázik; magát elárúlja, 's meg is ítelteti. De a' Rec. Úr az én Munkámat átaljában rosszsnak (pedig csak látott talán benne valami jót is), gond, rend, tsin nélkül írottak, 's ollyannak mondja 's állítja, a' mellyben haszontalansággal 's kép-

telenségekkel eltöltött lapok vannak (lap 92-93); a' nem is hibákat pedig nagy vétkeknek kiáltja „nagy botránkozásokra mind azoknak, a' kik értenek a' dologhoz“ lap 92. sor 3, 4. alólról. Mert p. o. ezt: hornyák, a' horony, vagy horny-tól jöni mondani, éppen nem hiba, a' mint feljebb látók; de ezeket: fajtalan, esztelen, kedvetlen, a' fajastól, eszes-től, kedves-től jöni állítani, — nem nagy etymologia ellen való véték é? ítélje meg akárki; szabad mindennek a' ki ért hozzá. De a' Rec. Úr azt még sem látta; vagy látni nem akarta; 's miért nem? Vagy azért, hogy engem ravasz fortéllyal megtámadhasson: vagy, hogy az Etymologia mikroskopiumán teljességgel nem lát 's láthat: vagy pedig, a' mi már hihetőbb, azért, hogy Jupiter nem jól tette nyakunkba az általvetőt, hátul ejtven a' mit elől kellett volna; 's onnan van, hogy a' más szemében szálkát keresünk 's látunk, midőn a' magunkéban benne van a' nagy gerenda, 's még sem látjuk azt.

3.) Originál munkát hogy gond nélkül írt, sőt hogy írhatott is volna valaha valaki, én nem tudom, 's nem is kép-

zelhetem. Én előttem más valamelly Originál nem vólt, hogy Munkámat arról copiroztam, vagy a' szerént majmoltam volna: mert ilyen eggy Nemzetnek is a' világon a' maga nyelvében még nints, tudomra. Originál tehát a' Philol. Dissertatio (az, a' regulátlan ígéről írt Értekezés is, a' többek között, a' Tóldalékban; de a' mellyről még tsak nem is emlékezik a' Rec. Úr); és így gond nélkül nem íratathatott az: jó é, nem é? hasznos é, nem é? már a' más kérdés. De, ha nem jó, ha nem hasznos volna is magában; legalább adhat alkalmatosságot arra, hogy más valaki, nálánál jobbat 's hasznosabbat írjon (a' mit óhajtok is Elő-beszédemben), mint adott p. o. a' Poétika Epistola arra, hogy rá Högyész Máté igen okosann, szépen, 's tsinosann megfeleljen.

4.) A' Philol. Dissertatio Nyelvünk törvényeit, tulajdonságait, 's a' Derivatio reguláját, az abból, 's a' Keleti Nyelvekből is, nagy gondal kikeresett 's összeszedett példákkal megvilágosítva, adja-elő; tsak a' munka 's fáradtság hát itt az enyém: azért a' Dissertációt alázni, gyalázni, gúnyolni és megvetni, annyi mint Nyelvün-

ket magát, 's annak törvényeit alázni, gyalázni, gúnyolni, 's megvetni.

5.) Ha a' Rec. Úr nekem és Sípoknak maga adott Sípot a' szánkba: tehát tsak járja, a' hogy fújjuk rajta; vagy ha járni nem tetszik, hallgassa azt: hogyha pedig hallgatni is veszedelmesnek, olly veszedelmesnek tartja, mint a' millyennek tartatott hajdan hallgatni ama híres sípos vagy énekes tengeri Szüzekét (ének Zsidóul sír, mellytől van a' Görög *σειρήν*, 's ettől a' Deák Siren) dugja bé a' maga füleit valamivel, mint hajdan a' hajósok és tengeri utazók bedugták a' magokét viasszal, hogy ne hallják 's hallhassák az említett Szüzeknek az ő bájoló, hódító, de igen tsalárd, igen veszedelmes éneklésüket.

6.) Rec. Úrnak ezen Recensioját, ha ugyan annak lehet mondani, általjában, én sem az Ízléssé személyesített acre iudiciummal (lap 98. sor 26.); sem a' dologhoz értéssel (lap 92. sor 3. alól); sem az Aesthetica szabásaival; sem semmi más ollyannal, a' mit modestianak, szelidségnek, türedelemnek, felebaráti szeretetnek 's a' t. szoktak nevezni, megeggyeztetni nem tudom: de talán tsak azért,

hogy Rec. Úr tőlem nem tsak az acre, mert a' még tűrhető volna, hanem minden nemű iudiciumot tetszése szerint elítélvén, engem majd mindentől, a' mi teszi az okos embert, hatalmasonn megfosztott: úgy hogy én már (Rec. Úrnak) nem egyéb, hanem eggy megvetésre, nem tsak szánakozásra — méltó gyáva, ügyetlen, buta vaksi Grammaticus 's Philologus vagyok; a' ki ha mit látok is, tsak az Etymologia mikroskopiumán látom azt. — Azért hát a' dolgot azokra bízom, a' kik mindentől, így mint én, megfosztva nincsenek; eggyeztessék meg, ha tudják, 's lehetséges megeggyeztetni.

7.) Noha pedig a' Rec. Úr által hágya Nyelvünk törvényeit, nem tiszteli a' Grammatikát; gúnyolja az Etymológiát; kisüvölti a' Derivatio reguláját; és engem is, ezeknek a' részekről való Szó-szóllót, Pártfogót, Védelmezőt, kissebbít, aláz, gyaláz, üt, ver: mindazáltal én, a' ki Nemzeti Nyelvünkért többet is szenvedni kész volnék, azért rá nem neheztelek, nem haragszom; hanem inkább irgalomra hajlok, és megbotsátok Antagonisztámnak (sőt Sípost is arra kérem); előttem

tartván ama nagy példát, a' minden Virtusoknak legtökéletesebb példáját; a' ki Antagonistáiért, még midőn leg jobban hartzolnának 's dükösködnének is ő ellene, im így könyörge: Atyám, bocsáss meg nékik; mert nem tudják mit tselekesznek, Luk. 23:34; a' ki valamelly vétke személynek is, megbotsátván neki, így szólla: eredj-el; és többé ne vétkezzél, Ján. 8: 11.

Egyébaránt, mikor a' Rec. Úr Nemzeti Nyelvünk Alkotmányának ékesítésére aranyat 's ezüstöt adhat és ad is (mint adott hajdan a' tehetősebb Zsidó a' Sátornak építésére, de a' melyre Móses a' szegényebbtől ketske-szört is bevett, lásd 2. Mós. 15. Részében): ha akkor más szegény legény tsak egy fillért adhat és ad is (mert szegény háztól ösztövév bárány); vegye kedvesenn azt a' Rec. Úr (mivel az, azt a' mit adhat és ad, buzgóságból 's jó indulatból adja, mint amaz Evangyéliomi szegény özvegy-asszony adta a' volt két fillérkéjét, lásd Márk. 12:43.) és köszönnye meg. Hogy ha pedig köszönetre sem tartja azt méltónak; az adót, legalább azért ne gúnyolja, ne süvöltse,

ne nevesse ki; annyival inkább ne támadja 's ne verje-meg többé, illy kéméltlenül, arra alázatosan kéri — B. V. Ardóban, Mártius 20-dikán 1818-ban, „Sáros-Patakon Theológiát tanított Ex-Professor, Doctor“

Beregszászi Pál.

II.)

A' PATAKI COLLEGIUMRÓL

TETT

TUDÓSÍTÁS' MEGVIZSGÁLÁSA.

NEM-NEOLOGUSZ ÁLTAL.

1818. Esztendőben.

Országos Széchényi Könyvtár

A' Tudományos Gyűjtemény' 1818-dik Esztendőbeli ötödik Kötetjének eleit igen későn olvashatván meg, mint olyan, a' ki magam is valaha Patakon tanúltam, boszszonkodtam, 's vádoltam a' Pataki tanító Urakat, ugyan eddig miért nem írták le, 's miért nem tették közönségessé a' Pataki régi 's nevezetes Collégiumnak mostani állapotját. — Ha ezt nem tselekedték, szenyvedjék békével, hogy más Idegen, 's a' mint az Írásának 's gondolkodásának módja mutatja, más Felekezetű Tudósítónak hibás és vad Magyarsággal írott Tudósítását olvasgatja, és Patakról 's a' Pataki Magyarságról a' szerént ítél a' Magyar Közönség. — Tegyük magunknak kötelességül azon idegen, 's Patakkal éppen nem esmeretes Írónak, mind magyarságbeli, mind tudósításbeli hibáit ki-jegyzeni.

9. óld. 27. sor. Trautsohn két falut ültete. — Hát plánta 's virág a' falu?

10. óld. 4. sor. A' Földes Úrról igazán
vigyázatlanul írt a' Tudósító.

— 33. sor. Nem tudják a' Tokaj-mel-
lyéki Magyarok, mi a' kül-Város, de tud-
ják mi a' külső Város.

— 34. sor. Azt sem tudják mi a' rom;
hanem tudják az Új Magyaroknál mi a'
Rome.

11. óld. 10. sor. 1516-dik esztendő van
téve 1517-dik helyett, hiszen Zvinglius kez-
de 1516-dik esztendőben reformálni.

— 28. sor. nem tudják a' Hegy-allyán
mi a' magányos, tudják mi a' magános.

— 35. sor. Ujj tűz — kétséges szó:
a' tűz néha világít, 's melegít, néha éget
's kárt tesz.

12. óld. 4. sor. Hogy Kopátsi a' Bánó-
czi Özvegyét elvette, igen keveset tartozik
a' Patak leírására. Hiszen hányan házasod-
nak Patakon, ki győzné azt leírni; 's a'
házassághoz van jussa mindennek. . . .
De ez alatt gúnyolódás fekszik.

— 7. sor. Korona-Őr nem tudjuk mit
teszen, ha tsak nem Korona-Őrző.

13. óld. 21. sor. Példánya. — A' Hegy
alatt ezt sem értik, talám példát akar
mondani.

14. óld. 9. sor. III-dik Rákóczi 'Sig-

mond nem 1620-ban, hanem 1652-ben
hólt meg.

16. óld. 21. sor. Dogmai Theologia,
mi e' ? talám Theologusi Dogmát ért a'
Tudósító.

— Az utolsó előtt való 's az utolsó sor-
ban: nem igaz az, hogy Patakon az al-
sőbb Oskolákban minden esztendőben
változzanak, az az, hivatásokat elhagyják a'
Tanítók. A' legalsóbb Classis' Tanítója
felmegyen Tanítványaival a' Grammaticá-
ba, 's három esztendeig rendszerént nem
változik; az alsó Syntaxis Tanítója pedig,
Tanítványaival felmegyen a' felsőbb Syn-
taxisra, 's két esztendőnk múlva megszűn
tanítani.

17. óld. 27. sor. A' Német nyelv' Evan-
gelico-Lutheranus Tanítója nem leggyak-
rabban ordináltt Pap; talám még egyszer
se vólt ilyen.

— 30. sor. Átaljában nem igaz, hogy
az Oskola gondviselése a' Rectoré vólna,
tsak a' helybeli gondviselés az Övé. — A'
fő gondviselők a' fő Curátorok.

18. óld. 9. sor. Patakon nem szokott
lenni 45 Gregarius, tsak 30 van, 's ez a' ne-
vezet Patakon jelent a' 12 esküdt Deákok
után következő 30 Deákok között egyet,

— 25. sor. A' Deákok nem tsak a' Temp-
lomban és a' Letzkéken, — hanem az In-
nepeken 's a' Professorok látogatásakor is
tartoznak hosszú ruhát venni.

19. óld. 27. sor. Igaz az, hogy 113-116
napot esztendeig elveszteni teszen valamit.
De azt kérdem: 365 egész nap van egy kö-
zönséges esztendőben, ennyi időre fogad-
juk a' szolgát, de a' 365 nap ugyan annyi
éjtszakából álván 's ezt elaludván a' szol-
ga, felét elaludja az esztendőnek; be nagy
veszteség! — De próbálja tsak valaki a'
szolgától elvonni az álmat, majd meglát-
ja mi lesz a' szolgából 's a' szolgálatból.
Semmi sem kívánhat igazabb jusson pihe-
nést mint a' tanulás. — A' Pataki Tanú-
ló Vasárnap is letzkét jár 's neki egy hé-
ten tsak két óra pihenése van Szeredán és
Szombaton dél után, három órától négyig.
Ha pedig a' hosszabb pihenések idejét a'
heti pihenések idejéhez töldjük 's ezt a'
Catholica Oskolák' egész esztendőbeli pi-
henések napjainak summájával összeha-
sonlítjuk; a' Catholica Oskolák pihenése
bizonyosan többre fog menni a' Pataki
Oskola pihenésénél. De nem tsuda hogy
ez a' nem Vallásunkon lévő Tudósító ezt
nem tudhatta.

19. óld. 31. sor. A' Pataki könyves
Házban több van 10,000 Könyvnél; van
18,000 kötött könyv is.

20. óld. 3. sor. Nem igaz az, hogy Pa-
takon a' Bibliothecariustól számot nem
vennének; vesznek még pedig szorossan.

— 6. sor. Az alap kő nem tudjuk mit
teszen, talám elmardt a' k betű; de osztán
mit fog tenni, kalap kő?

23. óld. 19. sor. Comenius János Ta-
más nints, hanem van János Amós Co-
menius.

24. óld. 24. sor. Tsudálkozni lehet
azon, hogy olly nagy érdemű embert mint
Csétsi János, a' kit a' más Vallásúak sok-
kal jobban betsültek mint egy része a' Fe-
lekezetén lévőeknek, ez az én vélekedésem
szerént más vallású Író illyen rosszúl es-
mért; 's ezt a' nagy emberünket holta után
méltatlanul nem átallotta martzongani.—
Én is hallottam azt hogy az ő ideje, nem
kívánván annyi sok piperét, mint a' mai
idő, nem vólt Ő városi 's piatzi nyalka Ka-
vallér; de azért nem vólt mindjárt Cyni-
cus, hogy nem vólt Ciniflo. A' mai érde-
mes Tanítóknak sem tsinál hivataloknak
folytatásához nagy kedvet, az illyen mar-
tzongó tudósítás, midőn meggondolják,

hogy az ő hűséges fáradozásainak holtok után egynehány esztendőkkal ilyen szép jutalmok lessz.

23. óld. Az ott említett Humaniorum Professor szorgalmatos 's a' maga nemében egy alkalmas Tanító, és olly betűletes ember, hogy nem hiszem hogy elfogadhassa a' mit ez a' Patakot rosszul esmerő Úr erővel reá tol. Még ama néhai érdemes Professor Szent-Györgyi István Úr, a' ki mind a' görög szókat tudta, mind az azok által jelentett dolgokat derék Tudós ember módjára értette, gerjeszté fel Patakon az Ifjúságban a' Görög nyelv szeretetét, 's olly sok görög nyelv szeretőket hagyta maga után, hogy azoknak befolyások által a' Pataki Collegiumban sok ideig fel fog tartani a' görög nyelv szeretete; legjobban megmondja a' Pataki Deák honnan származott az ő Görög Tudománya.

Továbbá senimit sem akarván levonni a' megdítsért Úr' Lantos verseiről (mert azokra van tzelezés) a' mai Lantos verseknek nagy részéről azt jegyzem meg:

1.) Mi Magyarok kezdjük a' nyelvünk pallérozását, 's kezdjük a' legnehezebb Vers nemén, nem felfordult állapot é ez?

2.) A' Lantos Versek ahoz elkészített

nyelvet kívánnak, a' mellyben a' nagy tekintetű derék Írók tekintete 's példája a' Syllabáknak hosszúságát vagy rövidségét megállapította. Illyen é a' mi Nyelvünk?

3.) Szükség nélkül lantos Verseket írni, vagy szükség nélkül szoros Korlátokat 's akadályokat tenni a' szép gondolatoknak kell é? A' Lantos Vers a' pallérozott nyelvű Régieknél, különös talentomú embert kívánt, 's ezek is tsak akkor írtak illyen verseket, midőn a' szükség, az az, a' gyönyörködtető szép muzsika 's éneklés, mellynek matériát vagy textust kellett szerezni, kívánta. A' mi erőltetés esett az illý vers nemében, a' Halgatók a' szép Muzsika kedvéért elnézték. A' maiak szükség nélkül szoros béklyók 's Korlátok közzé szorítják gondolatjaikat, 's a' mérték kedvéért vagy meghomályosítják, vagy a' versből egészen kirekesztik a' szép gondolatokat, 's ezek helyett pusztá hangal, — idomtalan 's értetlen új szókkal bosszontják inkább mint gyönyörködtetik az okosabb halgatókat 's olvasókat. Azomban ifjú elméjének futtatására 's poétai talentomának gyakorlására ám írjon akárki lantos verseket, de azért osztán magának igen sokat ne tulajdonítsék.

Ezen Jegyzéseket az Író tsak azért tette:

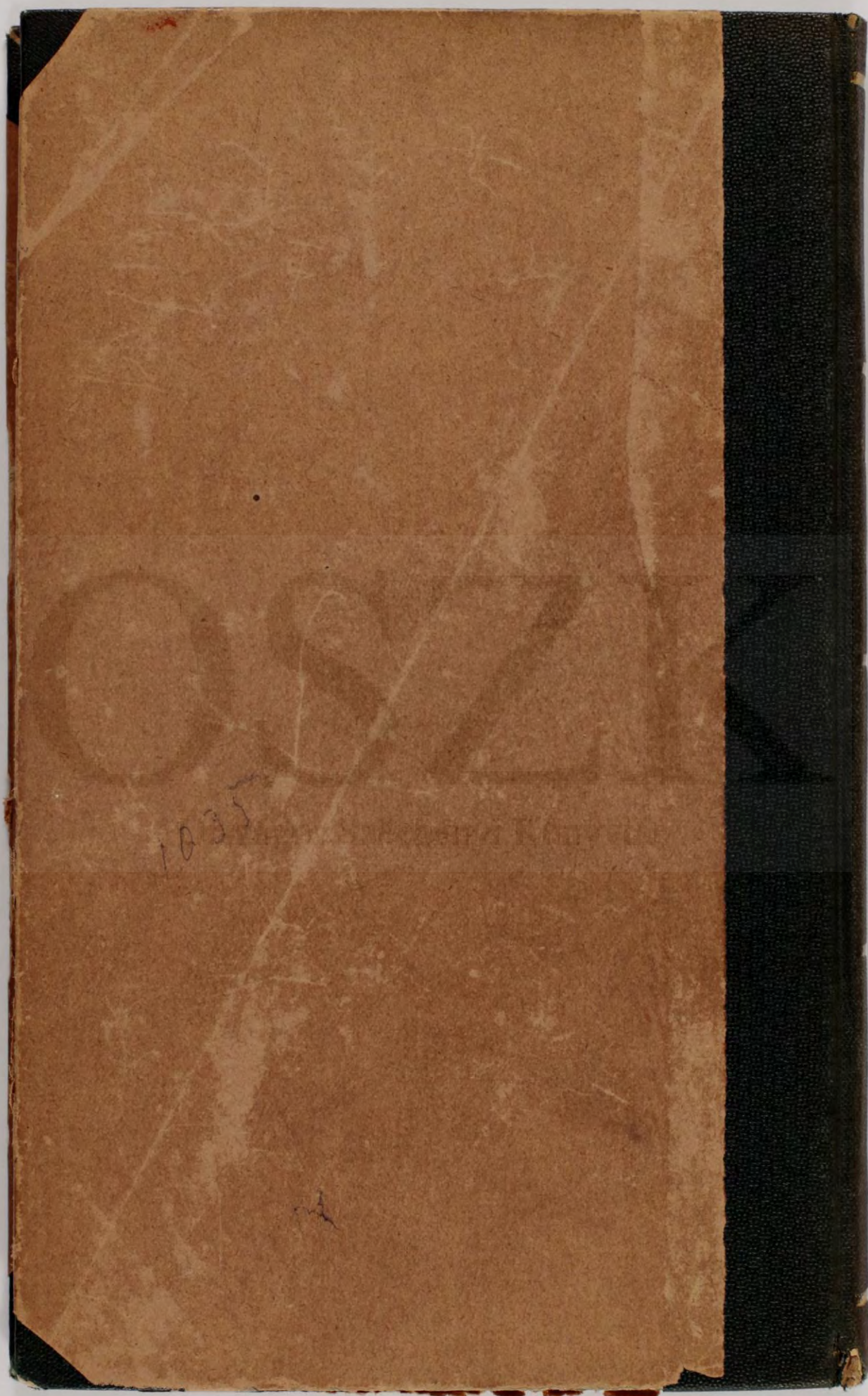
1.) Hogy a' Pataki Collegium leírásába betsúszott hibák jobbítottassanak meg.

2.) Hogy adja tudtára az igaz Magyar Közönségnek, hogy a' Pataki Collegium leírásában 's abban a' leírásban előforduló új-módi szókban a' mint értésemre esett se Pataknak, se a' Hegy-allyának semmi része nints, 's az Író esmérvén a' Hegy-allyának egészes Ízlését, a' Hegy-allyanevében az ilyen szerentsétlen újítások 's bitangszók ellen forma szerént protestál 's ellent mond.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tud. gyűjt.

két

Értekezés

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár